

RETROSPECTIVĂ ASUPRA ORIGINII ACTULUI JURIDIC UNILATERAL

Oana Bianca CĂBULEA*

Abstract. Retrospective on the origin of the unilateral juridical act. In this paper we tried to show that in civil law, if we admit the existence of the juridical unilateral act, its being is not due to the testament, which was seen over time as a simple state of affairs. To this end, we first examined the concept of legal act and tried to identify a criterion in order to delimit it from the legal fact. The conclusion was that the distinction between these two categories is based on the will required in order to have legal effects, but taking into consideration only those effects that are characteristic of the specific act, namely those related to its cause.

After that, we made a brief foray into Roman law and, analyzing testamentary forms accepted by the Romans, we concluded that the will was not born as a legal act and has not been included in this category. The problem of the legal nature of the testament was not questioned at that time as long as it represented a figure that could not be legally treated in the same way as the mechanisms that were included in the category of the sources of obligations. The testament is remarkable in that it never produces effects in respect of its author, unlike juridical unilateral acts which always have bilateral effects. Another important aspect is that in matters of succession, the situation is different from the classical scheme of generating legal effects through one's will.

Keywords: unilateral, legal acts and legal facts, will required in order to create legal effects, testament

Cuvinte-cheie: unilateral, acte juridice și fapte juridice, testament

Originea actului juridic unilateral în dreptul privat

Considerăm că analiza conceptului de act juridic unilateral poate fi realizată doar pe baza unei viziuni de ansamblu asupra modului în care a luat naștere această instituție în dreptul privat. În rândurile ce urmează, vom încerca să schițăm câteva observații preliminare cu privire la noțiunea de act juridic (1) și să realizăm o delimitare a acestuia față de faptul juridic (2). Lămurirea acestor noțiuni ne va ajuta în continuare să determinăm dacă sursa actului juridic unilateral în dreptul privat se află în testament, considerat astăzi actul unilateral tipic (3).

Trăsăturile actului juridic

În ciuda amplitudinii și a caracterului lor esențial, reperele fundamentale ale dreptului sunt deseori reduse la concepte vagi și insuficient definite, fiind tratate marginal în literatura de specialitate. Așa stau lucrurile și în ceea ce privește actul juridic. Cu toate că apelăm mereu

la această noțiune ca la una clară și suficient înțeleasă, constatăm totuși că ideea de act juridic este imprecis conturată. Deși doctrina juridică abundă de definiții ale actului juridic, observăm că toate preiau definiția contractului și nu fac altceva decât să realizeze o descriere volițională a acestui concept. Această împrejurare este explicabilă prin prisma faptului că nucleul dur este reprezentat de contract atât în cadrul teoriei autonomiei de voință, cât și în concepția utilitaristă. Regulile dezvoltate în privința convențiilor se aplică, prin extensie, actului juridic în ansamblul său.

Actul juridic civil a fost definit ca fiind „manifestarea de voință făcută cu intenția de a produce efecte juridice, adică de a crea, modifica sau stinge raporturi juridice civile”¹. Un alt autor spunea că „un act de voință e zis act juridic când el are de scop direct și imediat și de obiect de a crea un raport cu alte persoane cu privire la una dintre puterile, facultățile și aptitudinile cuprinse în câmpul de drept subiectiv al autorului actului”². Actele juridice au mai fost descrise ca „acorduri de voință sau manifestări de voință individuale ale persoanelor fizice și persoanelor juridice făcute, cu respectarea sau în executarea legii, cu intenția de a produce efecte juridice”³. O altă definiție, mult mai simplă, dar cuprinzătoare, este cea conform căreia „actul juridic este o acțiune prin care omul caută cu lumânarea un anumit efect juridic”⁴. Altfel spus, „actul juridic civil este instrumentul predilect pus la îndemâna participanților la circuitul juridic pentru realizarea drepturilor lor subiective și intereselor protejate de lege”⁵.

În ceea ce privește contractul, s-a spus că acesta reprezintă „un acord de voință între două sau mai multe persoane realizat cu intenția lor de a produce efecte juridice, cu respectarea sau în executarea legii, efecte care altfel nu s-ar putea produce”⁶. Convenția a mai fost definită ca fiind „angajamentul prin care două sau mai multe persoane își manifestă voința concordantă de a crea, modifica sau stinge un raport juridic”⁷. Legiuitorul a definit și el contractul în cuprinsul art. 1166 C.civ., respectiv „acordul de voințe dintre două sau mai multe persoane cu intenția de a constitui, modifica sau stinge un raport juridic”. Elementul esențial al contractului este acordul de voințe al părților, considerându-se că „nu există contract acolo unde nu a fost constatat faptul că cele două părți au vrut aceasta, însă nu este nici acolo unde fiecare a vrut în solitudine”⁸.

Potrivit art. 1324 C.civ., este unilateral actul juridic care presupune numai manifestarea de voință a autorului său. În doctrină, actul juridic unilateral a fost definit ca fiind „o declarație unilaterală de voință emisă fie în sensul de a genera, modifica sau a stinge o instituție civilă, fie cu scopul de a găsi acceptarea”⁹.

Deducem din analiza acestor definiții că actul juridic reprezintă o operațiune la baza căreia se află voința juridică exteriorizată, iar contractul și actul unilateral sunt specii ale acestui gen proxim. Originea lor de ordin subiectiv, concretizată în consimțământ, constituie numitorul comun al acestora. Orice act reprezintă, așadar, o exteriorizare conștientă a voinței, a ideii de a atinge un anumit scop. Este interesant totuși acest paradox: deși convenția este o subdiviziune a actului juridic, regulile aplicabile sunt stabilite în sens contrar concepției umane, plecând de la specie spre gen. Curios este și că aceste reguli se aplică, prin analogie, și celeilalte specii, respectiv actului unilateral.

Gestul se diferențiază de act deoarece nu este conștient, ci involuntar și intempestiv, nefiind realizat cu intenția de a produce efecte. Eventualele consecințe atașate gestului nu sunt dorite și apar întâmplător¹⁰. Trăsăturile esențiale ale actului juridic ar fi, astfel, voința exteriorizată și scopul în care este manifestată aceasta, respectiv producerea efectelor juridice. Pornind de la ideea că actul reprezintă o manifestare exterioară și conștientă a persoanei, făcută cu scopul de a atinge o finalitate, constatăm că nu orice act este și juridic. Ba din contră, majoritatea actelor înfăptuite de oameni nu sunt juridice, ci simple manifestări volitive¹¹.

Voința, ca mijloc de reglare psihică a activității este alcătuită, în esență, dintr-un scop și reprezentarea acestuia, efectul final, imaginea situației în care se va realiza scopul propus și imaginea acțiunii ce urmează a fi realizată¹². Pentru componenta juridică a voinței prezintă relevanță deosebită două elemente, respectiv hotărârea exteriorizată și motivul determinant. Cel mai important factor creator de raporturi juridice civile presupune *eo ipso* investigarea elementului volitiv al universului psihologic uman deoarece voința psihologică este doar ingredientul *de facto* al voinței juridice¹³.

Procesul psihologic al formării consimțământului generează voința internă, care, pentru a produce efecte juridice, urmează a fi obiectivată în voința declarată. Nu vom intra în detalii cu privire la sistemele propuse pentru a determina preeminența uneia din cele două voințe (reală sau exprimată), rezumându-ne să menționăm că legiuitorul român acordă prioritate voinței interne, însă numai în măsura în care aceasta poate fi dovedită. Potrivit art. 1266 alin. 1 C.civ., contractele se interpretează după voința concordantă a părților, iar nu după sensul literal al termenilor, alineatul 2 statuând că pentru stabilirea voinței concordante se va ține seama, între altele, de scopul contractului, de negocierile purtate de părți, de practicile statornicite între acestea și de comportamentul lor ulterior încheierii contractului.

Din cuprinsul definițiilor menționate remarcăm și faptul că unele dintre acestea se mărginesc să reducă actul la consimțământul exprimat pentru a produce efecte juridice, iar altele adaugă că aceste efecte se vor produce doar în limita în care dreptul obiectiv le recunoaște ca fiind obligatorii, adică juridice. Se remarcă astfel, chiar și la nivelul definiției actului juridic, tensiunea care există între concepția subiectivă și cea obiectivă asupra actului¹⁴. Voința juridică este fundamentul actului juridic, dar este clar că aceasta nu poate să producă efecte decât în cadrul dreptului obiectiv care îi recunoaște acest rol, având în vedere utilitatea sa economică și socială. Prin urmare, menționarea ordinii de drept obiective în cuprinsul definiției se limitează doar la rolul de a sublinia că emitentul sau părțile unui act sunt obligate să respecte limitele trasate de ordinea juridică, nefiind suverane.

Referitor la efectele juridice ale voinței, menționăm că acestea nu se rezumă strict la raporturile juridice generate de act, atâta timp cât acesta din urmă poate fi înțeles și ca o procedură generatoare de norme private¹⁵. Într-adevăr, efectele specifice ale actului juridic sunt chiar raporturile concrete urmărite de voință, manifestată singură sau rezultată din acord. Conținutul legăturii juridice generate de act, constând în drepturile și obligațiile asumate de părți, este întotdeauna patrimonial, dacă ne raportăm la contracte. În ceea ce privește actul unilateral, caracterul acestuia poate fi atât patrimonial, cât și extrapatrimonial.

Chestiunea discutabilă este raportul de cauzalitate dintre voința juridică manifestată și efectele juridice urmărite prin conducerea actului în circuitul civil. Concepția actului juridic

depinde atât de ceea ce înțelegem prin voință, cât și de relația care există între voință și efectele juridice atașate de comportamentul subiectului de drept¹⁶. Considerăm că elementul subiectiv, respectiv intenția persoanei/persoanelor ca manifestarea sau acordul de voință să producă efecte juridice, nu este suficient pentru a realiza o definiție cuprinzătoare a actului juridic civil. Este nevoie de un element suplimentar care să dea sens juridic declarației de voință și să o transforme într-o situație juridică, conducând spre efectele actului. Aceasta este cauza juridică. Precizăm că nu importă motivul intern, cauza subiectivă, ci este necesar ca autorii actului să se manifeste cu intenția de a genera raporturi juridice. Această caracteristică a actului juridic, înțeasă ca legătură dintre elementele subiective și cele obiective ale actului, asigură atât determinarea motivelor de ordin subiectiv, cât și integrarea actului în ordinea juridică. Rolul cauzei este de a impune recunoașterea actului ca sursă de raporturi juridice și de a activa forța sa obligatorie. Actul juridic este condus de interesul persoanei, care urmărește producerea anumitor consecințe juridice, iar caracterul juridic al cauzei conferă acestuia valențe juridice, pe lângă cele sociale. A voi juridic este consimțământul ghidat de discernământ și interesul propriu. Voința juridică este formată din consimțământ și cauza acestuia, care asigură ghidarea voinței către exterior. În lipsa cauzei, a scopului juridic, consimțământul nu generează decât o stare de fapt. Manifestările sau acordurile de voință făcute fără intenția de a produce efecte juridice, adică cele lipsite de cauză juridică, nu pot fi niciodată calificate drept acte juridice. De asemenea, acestea nu se subscriu în mod necesar categoriei faptelor juridice, chiar dacă nu este exclus ca ele să genereze uneori efecte juridice. Asemenea gesturi sunt, de pildă, actele de complezență, actele de asistență gratuită și angajamentele asumate pe onoare¹⁷.

Activitățile specifice actelor de complezență au un corespondent în prestații juridice, dar nu se confundă cu actele juridice care generează astfel de raporturi. În cazul în care acestea sunt derulate în mod ilicit și provoacă prejudicii, ele pot fi încadrate în categoria faptelor juridice ilicite și pot să atragă răspunderea delictuală. Pe de altă parte, înțeles ca procedură specifică din care iau naștere norme private în conținutul cărora sunt incluse și raporturile de drept, actul juridic poate excede sferei patrimoniale. Norma privată nu poate fi confundată cu raportul juridic obligațional sau real pe care îl înglobează, atâta timp cât nici actul juridic nu poate fi confundat cu contractul. Aceasta deoarece există numeroase acte juridice a căror caracteristică principală nu este faptul că sunt surse de obligații (de pildă, tranzacția, remiterea de datorie, actele de renunțare la drept). Așa cum s-a demonstrat în doctrină, exemplul cel mai sugestiv este reprezentat de contractul încheiat sub condiție suspensivă, urmărit în perioada *pendente conditione*¹⁸. Acțiunile creditorului și ale debitorului, de la momentul încheierii actului și până la împlinirea condiției, pot fi justificate din punct de vedere juridic exclusiv de existența unei norme private. Prin urmare, caracterul obligatoriu al actului juridic, inclusiv în cazurile în care acesta nu are un conținut obligațional, este explicat de această dispoziție particulară născută din voință. Așa poate fi justificată și opozabilitatea drepturilor de creanță, terții fiind datori să respecte situația juridică tocmai în temeiul normei juridice apărute în ordinea de drept. Putem să desprindem din cele menționate anterior că definatorii pentru actul juridic sunt atât voința declarată și exteriorizată, cât și scopul care a impulsionat manifestarea voinței. Nu trebuie pierdute din vedere însă nici efectele urmărite prin crearea actului, respectiv generarea raporturilor juridice sau a normelor private.

Delimitarea dintre act juridic și fapt juridic

Pentru a putea examina în cunoștință de cauză criteriul care stă la baza acestei clasificări, vom face mai întâi o trecere în revistă a evoluției sale (1), pentru ca apoi să analizăm rolul pe care îl joacă voința umană în producerea efectelor juridice, prin prezentarea criteriilor de distincție și trecerea în revistă a unor situații concrete (2).

Evoluția clasificării

În dreptul civil, actul juridic este opus faptului juridic și, împreună, reprezintă binomul sursei drepturilor subiective¹⁹. Distincția prezintă utilitate practică din mai multe puncte de vedere, respectiv în privința regulilor referitoare la capacitatea persoanei, la reprezentare, admisibilitatea unor mijloace de probă sau sancțiunea nulității²⁰. Chiar dacă această categorisire pare clară și logică la prima vedere, nefiind pusă la îndoială, vom observa, în cele ce urmează, că generează anumite probleme de aplicabilitate practică.

În perioada vechiului drept roman, Gaius susținea că orice obligație derivă fie din contract, fie din delict²¹. Observând că această clasificare nu este suficientă, existând situații care nu pot fi încadrate în niciuna din cele două grupe, tot Gaius a oferit o împărțire tripartită a izvoarelor obligațiilor, adăugând categoria sugestiv intitulată „diferite alte cauze” (*variae causarum figurae*)²². Pornind de la această schemă, Iustinian a dezvoltat patru tipuri de surse, prin distingerea așa numitelor cvasicontracte și cvasidelicte²³. Teoria sa a dat naștere însă și unor critici, bazate pe faptul că diviziunea nu era fundamentată pe argumente științifice, în special în privința delimitărilor între cvasicontracte și contracte, respectiv între cvasidelicte și delicte²⁴.

Planiol²⁵ a propus revenirea la o clasificare bipartită a izvoarelor obligaționale, respectiv contractul și legea. Această opinie a fost abandonată și nu a reușit să se impună, din pricina faptului că toate obligațiile extra contractuale erau incluse, în mod nejustificat, într-o singură categorie. Viziunea nu este pragmatică, mai ales dacă luăm în considerare că și contractul, pentru a genera obligații valabile, trebuie să fie încheiat în conformitate cu normele impuse de lege. Am ajuns astfel la o soluție paradoxală, considerând că legea este singura sursă a obligațiilor. Legea stă, bineînțeles, ca fundament pentru sursele generatoare de obligații, însă ea nu poate, de la sine putere, să creeze obligații. Factorul care declanșează aplicarea legii și nașterea obligației este un fapt material, acesta fiind, în realitate, sursa imediată. Având în vedere diversitatea faptelor materiale și simțindu-se nevoia unei clasificări, s-a dezvoltat distincția dintre actul juridic și faptul juridic.

În abordarea noastră, ne vom raporta la legislația și doctrina modernă care tratează, în mod dual, actul și faptul juridic. În cuprinsul art. 1165 din Codul civil, legiuitorul a enumerat mai multe izvoare din care se pot naște obligații, respectiv „contractul, actul unilateral, gestiunea de afaceri, îmbogățirea fără justă cauză, plata nedatorată, fapta ilicită, precum și orice alt act sau fapt de care legea leagă nașterea unei obligații.” Observând ultima mențiune și aplicând criteriul volițional, deducem că toate aceste surse se subsumează aceluiași categorii, respectiv actul și faptul.

Clasificarea a fost evidențiată și în doctrină, menționându-se că, din aplicarea criteriului volițional, care pune accentul pe intenția declarată de a produce efecte juridice, se distinge între fapte juridice și acte juridice. Diferența esențială dintre acestea constă în aceea că doar ultimele sunt animate de o voință manifestată de a genera raporturi juridice obligaționale, în timp ce faptele

sunt neintenționate în producerea efectelor juridice²⁶. La o analiză atentă, constatăm că distincția dintre act și fapt juridic nu este foarte departe de clasificarea făcută de Planiol între contract și lege.

Există și voci²⁷ care au respins clasificarea între act și fapt juridic, apreciind că aceasta ar putea conduce la o confuzie de termeni deoarece, în vocabularul juridic, cuvântul „fapt” este utilizat ca un antonim al cuvântului „drept”, iar folosirea lui și ca opus al „actului”, ar conduce la o asimilare a actului cu dreptul. Autorul propune ca distincția să fie făcută între actul juridic legitim și actul juridic nelegitim. Opinia sa este însă izolată și criticabilă, după părerea noastră, având în vedere că utilizarea unui singur termen, respectiv „act”, nu este de natură să reducă riscul de confuzie. Considerăm că actul juridic este și el o specie a faptului uman, privit în sens larg, care are particularitatea că este voluntar, iar voința este indispensabilă pentru producerea efectelor juridice. Folosirea termenului de act pentru toate faptele juridice, chiar și pentru cele neintenționate, ar conduce la o schimbare radicală a conceptului și ar amplifica incertitudinea.

În cadrul acestor două categorii principale au fost dezvoltate diverse subclasificări. Astfel, actele juridice, în funcție de sursa lor, pot fi unilaterale, bilaterale sau multilaterale. Ele pot fi, în funcție de efectele lor: constitutive, translativă sau declarative ori în funcție de importanța lor: de conservare, de administrare sau de dispoziție. Printre actele juridice unilaterale se remarcă, spre exemplu, recunoașterea copilului, renunțarea la drept, testamentul, alegerea unei obligații alternative. Sunt acte juridice bilaterale toate tipurile de convenții care au ca scop transferul, stingerea, modificarea sau crearea de obligații.

Referitor la faptele juridice, au fost propuse, de asemenea, mai multe distincții: fapte licite sau fapte ilicite, fapte voluntare sau fapte involuntare, fapte ale omului sau fapte ale naturii. Acestea au un rol mai degrabă didactic decât practic. Este netăgăduit că în această categorie amplă a faptelor juridice sunt incluse evenimentele care generează raporturi de răspundere delictuală, cvasicontractele, nașterea sau moartea.

Întrebarea este cum ajungem să includem o anumită situație concretă într-o categorie sau în alta. Care este criteriul în funcție de care stabilim dacă ne aflăm în prezența unui act juridic sau, din contră, în prezența unui fapt juridic? Distincția prezintă interes practic, atâta timp cât mijloacele de probă și condițiile de validitate sunt diferite pentru cele două categorii. De exemplu, dovada plății ar putea fi făcută prin orice mijloc probatoriu dacă am aprecia că aceasta este un fapt juridic, însă ar trebui să fie făcută, în principiu, prin înscrisuri, dacă am considera că este act juridic.

Rolul voinței, ca și criteriu de diferențiere între actele și faptele juridice

În privința clasificărilor se manifestă, din ce în ce mai des, o tendință de a explica doar unul dintre termenii clasificați și de a-l defini pe celălalt prin simpla negare a primului. Această realitate se manifestă și în clasificarea între actul și faptul juridic. Deseori suntem încunoștințați că marea categorie a faptelor juridice este compusă din două diviziuni, respectiv actele juridice, pe de o parte și faptele juridice *stricto sensu*, pe de altă parte. Distincția dintre acestea se face, în principal, în funcție de rolul voinței umane în producerea efectelor juridice. Așa fiind, actele juridice sunt definite ca acorduri de voință sau manifestări de voință individuale făcute, cu

respectarea sau în executarea legii, cu intenția de a produce efecte juridice. În sens opus, faptele juridice ar fi împrejurări sau conduite umane de producerea cărora legea leagă nașterea, modificarea sau stingerea raporturilor obligaționale. Efectele acestora se produc în lipsa unei astfel de intenții din partea persoanelor²⁸.

S-a mai afirmat că, în sens larg, faptele juridice sunt situații cărora norma de drept le atribuie, în împrejurări precis determinate, relevanță juridică, în sensul generării, modificării sau stingerii unor raporturi juridice. Noțiunea de fapt juridic *lato sensu* se confundă cu cea de izvor al raportului juridic concret. Sensul restrâns al noțiunii desemnează doar acțiunile individului care produc consecințe juridice prin efectul legii, împotriva voinței făptuitorului, precum și faptele naturale²⁹.

Referitor la trilogia efectelor juridice, respectiv nașterea, modificarea și stingerea situațiilor de drept, remarcăm o distincție între acte și fapte juridice. Astfel, dacă în materia drepturilor reale ne putem imagina atât exemple de acte juridice, cât și de fapte juridice care pot să genereze una dintre cele trei urmări, nu același lucru se întâmplă pe tărâmul obligațiilor. Este evident că un act juridic poate sta la baza nașterii, modificării sau stingerii unei obligații civile. Pe de altă parte, credem că un fapt juridic, în măsura în care este voluntar, poate numai să dea naștere unui raport obligațional, exemplul tipic fiind faptul ilicit. În schimb, cu privire la modificarea sau stingerea obligației, nu ne putem imagina exemple de fapte juridice voluntare capabile să genereze astfel de efecte. Prin urmare, considerăm că trilogia naștere, modificare, stingere de obligații este o chestiune care ține strict de resortul actului juridic, neputând constitui o caracteristică a faptului juridic.

Având în vedere importanța acordată actului juridic, faptul este restrâns la un rol minor, într-o opoziție pură a celui alt, înglobând atât de multe situații distincte încât pare neclar și extrem de complex. În ciuda acestei observații critice, vom apela și noi la definiția actului juridic pentru a stabili baza de comparație deoarece numai prin studierea rolului voinței în cadrul acestei noțiuni putem distinge faptul juridic.

Într-adevăr, abordarea teoretică este mult mai amplă în privința actului juridic. Chiar așa fiind, acesta nu este altceva decât o specie a faptului juridic, privit în sens larg, care desemnează orice eveniment al vieții umane și sociale, atât voluntar, cât și involuntar. Această împrejurare denotă faptul că o opoziție brutală între cele două noțiuni este imposibilă, din moment ce una (faptul) o înglobează pe cealaltă (actul). Ambele sunt la origine fapte materiale susceptibile să producă efectele permise de dreptul obiectiv.

Referitor la rolul pe care îl joacă voința în fiecare dintre cele două categorii, ar părea, la o primă vedere, că actul juridic reprezintă sursa voluntară a obligațiilor, pe când faptul juridic este o sursă involuntară, impusă de dreptul obiectiv. Această distincție trebuie totuși nuanțată deoarece și faptul juridic poate fi voluntar. Așa este, spre exemplu, cazul tipic de fapt juridic generator de obligații, respectiv delictul. În general, toate acțiunile umane implică o anumită doză de voință, omul fiind o ființă rațională. Pentru a fi în prezența unui act juridic este necesar, în plus, ca intențiile exteriorizate de autor să urmărească producerea efectelor juridice.

După cum am văzut, doctrina a dezvoltat definiții mai precise ale acestor două concepte, stabilind că actele juridice sunt manifestări ale voinței individuale emise cu scopul de a produce efecte juridice. Faptele juridice sunt, pe de altă parte, evenimente cărora o normă de drept le atribuie efecte juridice, deși nu au fost în mod specific și direct prevăzute de către părțile interesate.

Definițiile, similare în doctrină, au subliniat funcția pe care o îndeplinește voința. Aceasta trebuie să fie exprimată, de la început, cu menirea de a genera efecte juridice și nu trebuie să vizeze doar actul material. În acest mod, delictul, atunci când este un fapt material dorit, rămâne totuși în sfera faptelor juridice deoarece consecințele sale de natură legală nu sunt dorite. Actul juridic își păstrează caracterul proteiform, iar în interiorul acestuia voința nu joacă întotdeauna același rol. Prin urmare, definițiile menționate nu sunt apte să înlăture toate problemele.

Unii autori³⁰ au identificat trei tipuri de acte juridice: acte-reguli, acte-condiții și acte-subiective. Cele dintâi tind să schimbe dreptul obiectiv, astfel încât acestea sunt pur obiective. Actele condiție sunt cele la a căror încheiere părțile își exprimă voința doar în privința nașterii lor, conținutul acestora fiind predeterminat de norme de la care părțile nu pot deroga. Exemplul clasic de act condiție este căsătoria. Observăm că acestea cunosc atât o latură obiectivă, având în vedere că scopul lor este de a face aplicabile anumite norme de drept obiectiv pentru a schimba situația de fapt a unor persoane, cât și o latură subiectivă, afectând numai situația anumitor persoane determinate. Actele subiective, incluse în contract, creează obligații care nu se regăsesc în dreptul obiectiv sau schimbă conținutul acestora, în măsura permisă de dreptul obiectiv. Actul subiectiv este cel al cărui conținut este determinat prin voința autorului sau părților lui, iar majoritatea actelor civile intră în această categorie.

Clasificarea menționată scoate în evidență caracterul diferit jucat de voință în cadrul fiecărei categorii. Or, voința fiind socotită drept criteriu de diferențiere între actul juridic și faptul juridic, definiția inițială trebuie nuanțată. Este necesar ca efectele să fi fost pur și simplu dorite sau trebuie, în plus, ca acestea să fi fost determinate în mod specific de către subiect? În încercarea de a oferi un răspuns acestei întrebări, pornind de la rolul pe care îl joacă voința umană în producerea efectelor juridice, vom trata două criterii de distincție, respectiv cel al voinței dirijate (a) și cel al voinței necesare (b), urmând ca ulterior să clasificăm anumite situații concrete prin raportare la aceste chei de control (c).

a) Criteriul voinței dirijate

Astfel cum am arătat, manifestarea voinței pentru realizarea unei conduite umane nu este susceptibilă, prin ea însăși, să creeze un act juridic. Anumite cerințe suplimentare se impun în acest sens. Conform criteriului prezentat, pentru a putea fi în prezența unui act juridic, este necesar ca voința să fie orientată spre producerea unor efecte juridice. Prin voință nu se înțelege ceva irațional și intuitiv, opus rațiunii și deliberării, în discuție fiind tocmai rațiunea manifestă. A voi juridic înseamnă a discerne între diferite posibilități (juridice) și a alege una dintre acestea pentru a fi urmată³¹.

Una dintre teoriile interesante avansate de doctrină³² este cea potrivit căreia actul juridic ar putea fi împărțit în trei părți componente, respectiv: efectele juridice (consecința actului), manifestarea de voință (mijlocul) și legătura care le unește pe primele două. Criteriul analizat pornește de la ideea că este suficient, dar nu și necesar, ca exteriorizarea voinței să fie făcută cu intenția de a genera țelul juridic.

La prima vedere, teoria pare a fi pragmatică și simplu de aplicat deoarece în toate cazurile în care autorul unui fapt material ar urmări anumite efecte juridice, acesta ar obține un act juridic. Totuși, aplicând această regulă, ajungem ca în cea de-a doua categorie să includem practic doar acțiunile ilicite. Ba mai mult, ne putem imagina și ipoteza (într-adevăr, mai puțin probabilă, dar nu imposibil de întâlnit în practică) în care o persoană săvârșește o faptă ilicită tocmai în scopul de a-i fi angajată răspunderea delictuală și de a fi obligată la acoperirea prejudiciului produs. Credem că este absurd să susținem că în acest caz avem de a face cu un act juridic, pentru simplul motiv că autorul a acționat cu intenția de a produce efecte juridice.

Prin prisma criteriului voinței dirijate, observăm că actele subiective nu pun probleme, efectele acestora fiind dorite și determinate în mod specific de părți. Legătura de cauzalitate dintre intenție și efectele juridice produse este una directă. Și actele condiție se încadrează fără mari dificultăți sub acest criteriu, scopul autorului fiind tocmai acela de a activa normele de drept obiective. Cei care încheie o căsătorie urmăresc, din punct de vedere juridic, să obțină situația de drept aplicabilă persoanelor căsătorite. Voința exprimată de aceștia declanșează aplicarea unui statut predeterminat. Odată îndeplinit actul căsătoriei, soții trebuie să se supună regulilor imperative edictate de legiuitor în această materie. Cu toate că încheierea căsătoriei este inițiată de viitorii soți, acestora nu le stă în putere să negocieze sau să statueze drepturile și obligațiile căsătoriei.

Mergând mai departe cu analiza, observăm însă că ne confruntăm cu o problemă în aplicarea teoriei voinței dirijate, sintagma „cu intenția de a produce efecte juridice” dovedindu-se prea puțin lămuritoare. Un exemplu edificator în acest sens este schimbarea domiciliului. De cele mai multe ori, o persoană recurge la o astfel de modificare, motivată fiind de simple imbolduri de natură personală. Cu toate că nu urmărește, spre exemplu, schimbarea instanței competente pentru soluționarea unui litigiu, acest efect poate să decurgă din faptul menționat. Aplicând criteriul voinței orientate spre producerea efectelor juridice, ajungem în situația paradoxală în care aceeași acțiune primește calificări diferite în funcție de cunoștințele autorului. Astfel, în cazul în care acesta nu cunoaște efectele juridice, și, prin urmare, nu le dorește, schimbarea domiciliului ar rămâne un fapt juridic. În caz contrar, dacă ar cunoaște și ar dori ca efectul de drept menționat să se producă, atunci aplicarea criteriului clasic ar impune calificarea schimbării de domiciliu ca act juridic³³.

Credem că nu este de dorit ca o asemenea clasificare fundamentală, cum este cea a surselor obligațiilor, să furnizeze rezultate diferite ale situațiilor, în funcție de simpla cunoaștere sau nu, de către autorul faptului material, a dreptului obiectiv. Aplicând teoria menționată, am ajunge la ipoteza absurdă în care un fapt material ar fi calificat ca act juridic, dacă ar fi realizat de un jurist, însă ar constitui un fapt juridic dacă ar fi făcut de o altă persoană, pentru simplul motiv că primul cunoștea efectele juridice atașate gestului său.

Abordarea analizată conduce la concluzii ilogice chiar și în ipoteza perfectării unui contract. Astfel, contractul ar reprezenta un act juridic pentru obligațiile derivate din conținutul prevăzut de părți, respectiv un fapt juridic pentru obligațiile născute în temeiul unor prevederi legale aplicabile convenției, pe care însă părțile nu le-au determinat în mod explicit prin voința manifestată.

Pentru a clarifica aceste probleme, trebuie să stabilim, cu prioritate, ce înțelegem prin efecte juridice. Noțiunea de efect poate să desemneze atât consecința efectiv produsă ca urmare a apariției actului în circuitul civil, cât și rezultatul urmărit în mod concret de voința autorului/părților. Or, în ceea ce privește actul juridic, privit ca o manifestare de voință, este evident că interesează doar consecințele anticipate și dorite de emitent sau de părți. Nu putem să ne raportăm decât la aceste efecte atunci când analizăm spre ce era orientată voința juridică și să excludem din analiză efectele reale. Urmările efectiv realizate depășesc, de multe ori, cadrul limitat prevăzut de părți și sunt generate în afara voinței lor.

Observând că simpla voință orientată spre producerea efectelor juridice nu este suficientă pentru a distinge între cele două categorii de fapte juridice *lato sensu*, s-a dezvoltat o nouă abordare care propune luarea în considerare a intensității voinței manifestate de autor. În acest sens, s-a susținut că nu este suficient ca voința să fie dirijată spre producerea efectelor juridice, ci trebuie ca ea să construiască, să dezvolte efectele juridice³⁴. Voința, în afară de a fi direcționată spre un scop juridic, trebuie să fie și de o anumită intensitate. Este important să facem diferența între efectele juridice care se nasc *ex voluntate* și cele care intervin *cum voluntate*. Primele sunt determinate integral de voință, aceasta stabilind chiar conținutul lor, pe când secundele sunt prevăzute de dreptul obiectiv, iar voința nu face decât să le declanșeze. Autorul a susținut că doar în situația efectelor produse *ex voluntate* ne aflăm în prezența unui act juridic datorită faptului că în al doilea caz voința doar activează aplicarea dreptului obiectiv.

Viziunea susținută de autor se bazează pe puterea voinței și pe aptitudinea acesteia de a crea dreptul, marcând opoziția dintre voință și lege. Totuși, atâta timp cât prima nu poate crea efecte juridice fără a doua, existența acesteia din urmă nu poate reduce în mod logic actul juridic la fapt. Legea intervine întotdeauna să permită, să interzică sau să adauge la voință și nu este incompatibilă, ci complementară acesteia. Legea, fiind un act obiectiv de putere, nu poate să constituie substanța unui contract, pentru simplul motiv că aceasta este o generalizare incapabilă să producă în sine ceva concret. Nici măcar comportamentul concret în conformitate cu norma obiectivă nu poate genera un contract, decât în ipoteza în care se reduce contractul la lege, ceea ce determină o tautologie explicativă³⁵.

Distincția menționată nu este foarte diferită de cea dintre actele subiective și actele condiție. În această interpretare însă, numai actele subiective pot fi considerate acte juridice, rezultatele fiind astfel opuse celor ale criteriului tradițional. Așa fiind, caracterul foarte restrâns al categoriei actelor juridice determină, în mod implicit, includerea unei multitudini de situații eterogene în specia faptelor juridic. De exemplu, plata, cvasi-contractele, recunoașterea copilului și căsătoria ar fi calificate drept fapte juridice.

O altă problemă interesantă este reprezentată de încadrarea în una sau alta dintre categorii, cu ajutorul criteriului menționat, a contractului de adeziune. Într-un astfel de caz, este discutabil în ce măsură a dorit cel care a aderat la contract producerea efectelor juridice determinate, prin manifestarea voinței sale. Putem să afirmăm cu certitudine că acesta a urmărit încheierea contractului, iar efectele juridice au fost generate ca o consecință firească a perfectării convenției. Consecințele au la bază, mai degrabă, voința părții care s-a impus, cealaltă având doar rolul de a activa producerea lor.

În ciuda acestor aspecte, este absurd să considerăm că în ipoteza contractului de adeziune ne-am afla în prezența unui act juridic pentru o parte și în prezența unui fapt juridic pentru cealaltă parte. Clasificarea realizată în baza acestui criteriu apare ca fiind inutilă deoarece pune semnul egalității între noțiunea de act juridic și contract (sau, mai precis, doar unele contracte). Tot ceea ce nu se încadrează în această categorie, respectiv toate efectele juridice nedeterminate în mod expres de părți, ar fi născute din lege, care ar desemna faptul juridic. Revenim astfel la diviziunea lui Planiol și limităm, din nou, actul juridic la contract, excluzând, practic, toate actele juridice unilaterale.

b) Criteriul voinței necesare (indispensabile)

Pentru a înlătura deficiențele criteriului menționat anterior a fost propus un altul, cel al voinței necesare³⁶. Fundamentul acestui criteriu este constituit tot de voință și preia criteriul clasic, adăugând cerința suplimentară conform căreia voința trebuie să fie indispensabilă pentru a crea efecte juridice. Astfel, actul juridic se remarcă doar atunci când intenția de generare a efectelor juridice este absolut esențială și indispensabilă pentru a produce aceste efecte.

Condițiile necesare pentru construirea unui act juridic ar fi manifestarea unei voințe care să producă efecte juridice, efectele să fie dorite de autor și să nu se poată naște altfel decât prin voința aceluși autor³⁷. Ne întrebăm însă dacă este suficient să se constate necesitatea obiectivă a voinței pentru a concluziona în sensul existenței unui act juridic. Dacă ar fi așa, toate actele subiective ar fi acte juridice, indiferent de situație. Actele condiție, în schimb, ar fi juridice numai atunci când voința ar fi indispensabilă pentru aplicarea normelor de drept obiectiv. De pildă, căsătoria și recunoașterea copilului ar fi acte juridice, în timp ce schimbarea de domiciliu ar fi, în toate cazurile, un fapt juridic.

Avantajul teoriei prezentate este că reușește să completeze unele lacune nerezolvate de celelalte criterii propuse, diminuând posibilitatea de interpretare diferită, care există în cazul aplicării simplei voințe dirijate. Totodată, este de remarcat că în categoria faptelor juridice nu mai sunt incluse o multitudine de ipoteze a căror numitor comun este doar faptul că sunt prevăzute de lege, nefiind stabilite explicit de voința persoanei. În ciuda popularității crescute a acestei concepții, criteriul nu este imun la critici. Problema ivită vizează modalitatea de identificare a situațiilor în care voința autorului este indispensabilă pentru producerea efectelor juridice. Cu toate că poate să pară simplu, situațiile practice ne demonstrează contrariul.

În încercarea de a dovedi că nici acest criteriu nu este absolut și nu tranșează toate problemele apărute, un autor a apelat la un exemplu simplu³⁸. Acesta a pus în discuție viciul de consimțământ al dolului, care impune în mod necesar intenția de inducere în eroare a co-contractantului. Conform concepției analizate, dolul s-ar încadra în categoria actelor juridice, din moment ce voința autorului este indispensabilă pentru producerea efectelor juridice.

Considerăm superficială și neîntemeiată această concluzie. Trebuie să subliniem, pentru început, că deși dolul are o natură duală, acesta nu este decât un viciu de consimțământ în ceea ce privește voința juridică. În condițiile în care sunt îndeplinite și cerințele ilicitului, dolul poate fi și fapt ilicit însă, într-o astfel de ipoteză, discuția se îndepărtează de actul juridic, de momentul și condițiile încheierii lui valide, situându-se pe terenul răspunderii juridice³⁹.

Pe de altă parte, având în vedere că efectele dolului operează pe două planuri, observăm că și voința se raportează diferit la fiecare dintre acestea. În primul rând, dolul provoacă o eroare care îl determină pe cocontractant să își dea acordul la încheierea convenției. În al doilea rând, dolul deschide pentru victimă posibilitatea exercitării unei acțiuni în vederea anulării actului și obținerii unor daune interese. Raportat la prima consecință, voința este necesară și orientată spre producerea efectelor juridice, respectiv formarea contractului. În schimb, cea de-a doua urmare se produce fără ca voința autorului să fie indispensabilă sub acest aspect. În demersul nostru ne interesează aceste din urmă efecte, formarea contractului fiind doar consecința materială de care se leagă toate celelalte urmări. Dolul este astfel un fapt juridic, iar intenția autorului orientată spre producerea de efecte juridice nu este indispensabilă în acest scop.

Revenind la problema contractului de adeziune la care am făcut referire în analiza criteriului anterior, observăm cât de importantă este distincția între conținutul voinței și necesitatea acesteia. Așadar, în contractul de adeziune, deși conținutul nu este determinat de către cel care aderă, voința sa este indispensabilă pentru formarea și existența acestuia. Nu trebuie să omitem însă nici faptul că, în ciuda obiectivării continue a contractului în ultima perioadă, acesta nu poate fi desprins în totalitate de subiectivismul specific.

Chiar dacă obiectivarea contractului și, implicit, a actului juridic poate crea uneori probleme, apropiind actul și mai mult de faptul juridic, considerăm că distincția acestora poate fi făcută, în continuare, pe baza criteriului voinței necesare. Această teorie asigură un echilibru mai bun între cele două categorii, majoritatea faptelor juridice, în sens larg, fiind încadrate destul de lejer în una sau alta dintre cele două.

Considerăm că lucrurile ar putea fi privite și într-o altă viziune, respectiv dinspre act spre efectele sale, iar nu doar invers. În acest sens trebuie făcută, în primul rând, deosebirea între efectele și consecințele unui act juridic. Așa cum am mai menționat, efectele actului juridic sunt reprezentate, la modul general, de normele private pe care acesta le generează. Dat fiind faptul că normele private au un conținut specific, concretizat în raporturi juridice de un anumit fel, efectele actului pot fi uneori prezentate secvențial, doar prin înfățișarea acestor raporturi juridice specifice. Mai departe, având în vedere că raporturile au în conținut drepturi civile concrete, în mod frecvent efectele contractului sunt exprimate doar prin înfățișarea acestor drepturi subiective⁴⁰. Privind în ansamblu, observăm că urmările actului juridic nu pot fi reduse doar la efectele propriu-zise ale acestuia, intervenind și alte elemente generate de lege.

Vom apela la un exemplu concret din materia contractului de vânzare pentru a clarifica această distincție. Astfel, dacă transmisiunea proprietății este în mod cert un efect al contractului de vânzare, nu același lucru putem să îl spunem și despre garanțiile vânzătorului, respectiv cea pentru evicțiune și cea pentru vicii ascunse. Acestea pot fi calificate, mai degrabă, drept consecințe ale contractului și ale efectelor sale. Diferența menționată se manifestă, de pildă, în ceea ce privește regimul opozabilității. Remarcăm că publicitatea vizează exclusiv efectele deoarece consecințele, fiind opera legii, sunt întotdeauna opozabile *erga omnes* și nu au nevoie de mecanisme de publicitate. Credem că o astfel de distincție este utilă și prezintă interes și în cadrul discuției noastre, atunci când vorbim despre efectele la care se raportează voința exprimată pentru încheierea unui act juridic.

Cum deosebim însă între consecințe, care pot fi foarte largi și efecte? Apreciem că efectele sunt urmările efectiv dorite de părți și sunt arătate în cuprinsul actului. Pe de altă parte, consecințele nu sunt neapărat dorite, sunt atașate de lege și au alt regim juridic. Astfel, garanția nu este nici o creanță, nici un drept real, ci o obligație, la urma urmei, legală. Este așadar o consecință a încheierii actului. Dacă părțile nu se referă deloc la această obligație, ea funcționează exact așa cum o prevede legea.

Norma care o reglementează este considerată a fi dispozitivă deoarece permite părților să deroge de la conținutul său. Observăm totuși că acest caracter se păstrează doar în măsura în care norma nu este încălcată. Dacă părțile nu o modifică pe motiv că e dispozitivă, ulterior încheierii contractului nu mai pot să deroge de la aceasta. Prin urmare, în momentul activării sale, dispoziția devine imperativă.

În privința chestiunii care ne interesează pe noi prezintă importanță exclusiv efectele actului, fiind irelevant modul de raportare a voinței cu privire la consecințele atașate actului de către lege. Ba mai mult, analiza trebuie dusă și mai departe, importante fiind efectele caracteristice sau caracteriale ale actului juridic. Folosim această denumire pentru efectele în lipsa căror nu am putea să vorbim despre actul juridic determinat la care acestea se referă. Efectele caracteriale sunt legate de cauza actului juridic. *Animusul* care i-a mișcat pe cei care au încheiat actul trebuia să îi conducă pe aceștia într-o anumită direcție, respectiv către anumite drepturi și obligații, care constituie efectele caracteriale ale actului.

Părțile sunt ținute de efecte numai în măsura în care s-au produs cele pe care le-au urmărit. Astfel, voința interesează nu doar la momentul la care ea se generează, ci și la momentul executării actului prin asumare, fiind necesară o stăruință în acest sens. Efectele caracteriale asigură de fapt atât validitatea operațiunii juridice, din punct de vedere static, cât și eficiența sa, sub aspect dinamic. Aceste tipuri de efecte permit așadar înlăturarea din discuție a efectelor legale ale actului atunci când acestea sunt supletive, respectiv consecințele la care ne-am referit anterior.

În aceeași optică, este interesant de văzut modul în care este abordată formarea contractelor în cuprinsul Principiilor Dreptului European al Contractelor. Astfel, în art. 2:101 este prevăzut că „*un contrat est conclu dès lors que les parties entendaient être liées juridiquement*”, nefiind făcută nicio trimitere la cauză sau la autonomia de voință. Acest text realizează practic o suprapunere cu privire la felul în care se formează contractul, la voință și la modalitatea în care se produc efectele. Trebuie să avem în vedere că principiile menționate arată niște trenduri și ne sugerează, de fapt, că se încearcă găsirea unui numitor comun între regulile aplicabile în *common law* și cele aferente dreptului continental. În același timp, ne demonstrează că se vizează renunțarea la structura de drept strict a contractului, alcătuită din clasicele elemente: capacitate, consimțământ, obiect și cauză.

Așa fiind, ca o concluzie în privința criteriului de delimitare între acte și fapte, ne vom fixa preferința asupra criteriul voinței indispensabile, cu mențiunea că aceasta se va raporta doar la efectele caracteriale.

c) Exemple particulare

În rândurile ce urmează vom trece în revistă câteva figuri juridice mai deosebite, pentru a analiza specificul acestora de acte sau fapte.

Logodna

Codul civil definește logodna în cuprinsul art. 266 alin. 1 ca fiind promisiunea reciprocă de a încheia căsătoria și pare să o includă în rândul actelor juridice, prin punerea accentului pe acordul de voințe. Pe de altă parte, în cuprinsul alineatului 3 ni se spune că logodna nu este supusă niciunei formalități și poate fi dovedită cu orice mijloc de probă, aspect specific faptelor juridice. Același lucru este repetat și în dispozițiile articolului 267 aliniatul 3 din Codul civil în privința ruperii logodnei.

În doctrina de specialitate este răspândită opinia potrivit căreia logodna ar fi un simplu fapt juridic care poate să producă cel mult efecte extrinseci căsătoriei, în special în cazul ruperii unilaterale și abuzive⁴¹. De asemenea, doctrina și jurisprudența dominantă manifestată în Franța tratează logodna ca pe un fapt juridic. Argumentele reținute în acest sens sunt, pe de o parte, lipsa forței obligatorii a promisiunii maritale și interesul protejării principiului consimțământului liber exprimat la încheierea căsătoriei⁴². Cu toate acestea, în jurisprudența mai veche, dovada faptului juridic al logodnei se putea realiza, paradoxal, numai prin înscriruri⁴³.

Pentru stabilirea naturii juridice a logodnei trebuie să avem în vedere nu doar modul de formare și condițiile de probă, ci și efectele sale și legătura existentă între acestea din urmă și voința exprimată de viitorii soți. Referitor la consecințele juridice, observăm că, în urma realizării promisiunii, persoanele logodite nu dobândesc un statut legal aparte, nefiind reglementate drepturi și îndatoriri specifice, nici de natură patrimonială, dar nici personală. Totuși, logodnicii sunt ținuți ca, în caz de rupere a logodnei, să restituie darurile și să repare prejudiciul produs. La o analiză mai atentă, observăm că aceste obligații nu constituie efecte propriu-zise ale logodnei, ci mai curând pseudoefecte, ele nefiind generate prin încheierea logodnei, ci prin desfacerea acesteia⁴⁴. Constatăm așadar că logodna în sine nu produce niciun efect juridic. În lipsa unei reglementări exprese, nu este posibilă nici analogia cu drepturile și îndatoririle soților.

Regimul juridic al acestei figuri este unul atipic deoarece ea nu poate fi pusă în executare în mod silit, iar voința unilaterală poate conduce la desființarea sa și, implicit, la nașterea unui raport obligațional de răspundere. Încheierea căsătoriei potrivit promisiunii nu este decât o datorie de onoare, nicidecum o obligație cu valoare juridică ce ar conferi logodnicului dreptul la acțiune „maritală” pentru a obține constrângerea celui alt la încheierea căsătoriei.⁴⁵

Este imposibil, deci, să susținem că voința celor ce își promit căsătoria este orientată spre producerea efectelor juridice sau necesară în acest sens... deoarece efectele juridice nu există. Scopul celor doi actori este, de fapt, doar unul de ordin social, și anume pregătirea căsătoriei. Din prisma consecințelor juridice, ne interesează mai degrabă ruperea abuzivă a logodnei reglementată în cuprinsul art. 269 C.civ.

Cu toate acestea, prin art. 266 alin. 2 C.civ., legiuitorul a supus logodna condițiilor de fond stabilite pentru încheierea căsătoriei, cu excepția avizului medical și a autorizării instanței de tutelă. În acest sens, unii autori⁴⁶ și-au pus problema referitoare la incidența nulității, sancțiune specifică actelor juridice, în cazul în care logodna a fost încheiată cu încălcarea condițiilor impuse de lege pentru realizarea căsătoriei.

Din punctul nostru de vedere, suntem în prezența unei false probleme, dat fiind faptul că logodna nu poate fi încadrată în categoria operațiunilor juridice. Astfel, atâta timp cât nu vorbim despre un act juridic, trimiterea la cerințele de fond ale unui asemenea act este inutilă și lipsită de eficiență. Fie că se respectă condițiile impuse, fie că acestea sunt ocolite, situația este identică, neavând nicio relevanță juridică pentru cei doi logodnici. Partenerii se pot logodi și fără întrunirea cerințelor prevăzute pentru căsătorie întrucât nu se produce niciun efect juridic. Singura diferență vizează posibilitatea de invocare a dispozițiilor art. 269 C.civ. cu privire la ruperea abuzivă a logodnei.

Logodna nu este și nici nu poate să fie o condiție prealabilă și necesară încheierii căsătoriei deoarece consimțământul la căsătorie trebuie, în mod invariabil, să fie actual. Pe de altă parte, angajamentul persoanelor implicate nu poate să fie niciodată căsătoria, motiv pentru care apreciem că logodna este lipsită de cauză juridică. Acest acord de voințe nu poate să fie caracterizat de intenționalitate juridică, iar orice încercare de a găsi o dorință de a transforma realitatea faptică în raporturi juridice, pe care „părțile” să le pună în executare în mod silit, cade în derizoriu.

Urmare a exprimării voinței de a se logodi, niciuna dintre persoane nu este obligată să se și căsătorească cu cealaltă. Atâta timp cât această figură nu dă naștere unei obligații juridice de încheiere a căsătoriei, ea nici nu poate să producă efecte în ipoteza în care intervine simpla nerespectare a promisiunii. Logodna poate să intereseze juridic doar în măsura în care au fost generate consecințe păgubitoare prin ruperea abuzivă a acesteia, daunele interese fiind rezultate, mai precis, dintr-o împrejurare sau faptă conexă logodnei. Așa fiind, problema se pune strict cu privire la recuperarea cheltuielilor făcute în considerarea căsătoriei, respectiv efecte reparatorii, neavând un rol sancționator pentru ruperea acesteia.

În ceea ce ne privește, apreciem că cea mai inspirată soluție este să calificăm instituția logodnei ca fiind un act non-juridic, respectiv un acord de voință acauzal, realizat fără intenția de a produce efecte juridice. Într-adevăr, prin anumite fapte conexe logodnei și strâns legate de aceasta se pot produce anumite urmări juridice, indiferent dacă sunt sau nu dorite de persoanele implicate. Totuși, acest aspect nu este suficient pentru a considera că ne aflăm în prezența unui act juridic. Similară altor ipoteze de manifestări de voință non-juridice, logodna nu poate intra în categoria faptelor juridice *stricto sensu*, nefiind nici un eveniment extern conștiinței, dar nici o acțiune umană săvârșită fără intenția de a produce efecte juridice, efecte care totuși se produc, fiind atașate de lege în lipsa oricărei voințe juridice. Pentru aceste argumente și având în vedere că persoanele nu și-au manifestat voința în sensul de a produce raporturi de drept exigibile, conchidem în sensul că logodna nu poate fi altceva decât un acord de voințe non-juridic.

Posesia

Posesia este o stare de fapt în conținutul căreia intră două elemente: *corpus*, respectiv elementul material care constă în exercitarea, cu privire la un lucru, a prerogativelor ce corespund dreptului pe care le oferă posesia, și *animus domini*, adică reprezentarea subiectivă a posesorului care fie crede că este adevăratul titular al dreptului real, fie, deși știe că nu este titularul dreptului real, neagă dreptul adevăratului proprietar și se comportă ca și cum ar fi el titularul dreptului respectiv⁴⁷. Posesia nu se identifică niciodată cu dreptul la care se referă, însă este susceptibilă să producă efecte și are valoare juridică prin prisma acestora.

Caracterul intențional ar putea ridica însă o problemă de calificare. În lipsa acestuia, evident, nu am avea de-a face cu o posesie. Ar putea fi acțiunile pe care se exercită posesia calificate ca acte juridice? Dacă aplicăm criteriul voinței orientate spre producerea efectelor juridice, natura juridică a acestora poate varia după cum autorul cunoștea și vroia să dobândească proprietatea sau nu. Potrivit criteriului voinței dirijate, în cea de-a doua orientare a sa (conform căreia este necesar ca voința să privească inclusiv conținutul efectelor juridice), acțiunile pe care se exercită posesia ar fi, indubitabil, fapte juridice, consecințele lor privitoare la dobândirea proprietății fiind dictate de dreptul obiectiv.

Teoria voinței necesare lămurește situația, iar acțiunile pe care se exercită posesia sunt încadrate, în orice situație, în categoria faptelor juridice, așa cum este și firesc. În acest sens, trebuie să observăm că importantă nu este dorința de a obține proprietatea, ci reprezentarea subiectivă a posesorului care se comportă ca și cum ar fi titularul dreptului, indiferent de reprezentare subiectivă pe care o au terții. Intenția necesară nu este decât materială, astfel încât consecința juridică a dobândirii proprietății poate avea loc și în lipsa unei voințe manifestate în acest sens. De altfel, în cazul în care posesorul este de bună-credință, socotindu-se deja proprietar, este evident că lipsește cu desăvârșire voința sa de a dobândi proprietatea prin posesie. Cu toate acestea, prescripția va juca în continuare rolul său achizitiv. Prin urmare, având în vedere că intenția de a genera efecte juridice nu este indispensabilă, acțiunile pe care se exercită posesia rămân fapte juridice în toate cazurile⁴⁸.

Gestiunea de afaceri

Gestiunea de afaceri este reglementată și analizată în cadrul faptelor juridice licite, efectele sale fiind cele prevăzute de lege. Cu toate acestea, în cuprinsul art. 1330 C.civ., legiuitorul a statuat în mod explicit necesitatea existenței voinței din partea gerantului. Putem să afirmăm că exigența voinței transformă gestiunea de afaceri în act juridic?

O părere marginală a fost exprimată în sensul încadrării gestiunii de afaceri în categoria actelor juridice unilaterale, dată fiind apropierea acesteia de mandat⁴⁹. În sens asemănător, s-a mai susținut că, în ceea ce privește formarea sa, gestiunea de afaceri are natura juridică a unui act unilateral, iar sub aspectul efectelor pe care le generează, acest mecanism reprezintă un act sinalagmatic⁵⁰. Din punctul nostru de vedere, este cert că obligațiile gerantului față de gerant și, eventual, față de terți, nu se nasc dintr-un acord de voință, o înțelegere între persoanele implicate lipsind cu desăvârșire. Prin urmare, chiar dacă administrarea intereselor

geratului dă naștere unui raport juridic concretizat în drepturile și obligațiile actorilor implicați, asemănătoare mandatului, nu putem să susținem că această operațiune ar fi asimilată contractului sinalagmatic. Obligațiile ivite își au originea în faptele gerantului, completate cu litera legii.

O altă opinie a promovat ideea conform căreia gestiunea de afaceri nu poate fi inclusă cu certitudine în niciuna dintre cele două categorii, aceasta ocupând o poziție intermediară între act juridic unilateral și fapt juridic licit. Așadar, privită din perspectiva gerantului, gestiunea ar avea natura juridică a unui act unilateral deoarece acesta acționează voluntar și în cunoștință de cauză însă, din perspectiva geratului, gestiunea ar prezenta caracteristicile îmbogățirii fără justă cauză, în măsura în care a fost utilă⁵¹. Considerăm că nici această concepție nu este practică, fiind illogic să includem aceeași situație faptică atât într-o categorie, cât și în alta a aceleiași clasificări.

Raportându-ne la criteriile analizate mai sus, constatăm că teoria voinței dirijate este insuficientă și inexactă. Potrivit formei sale inițiale, gestiunea de afaceri ar avea o natură juridică distinctă, în funcție de cunoașterea autorului. Astfel, gestiunea ar putea fi un act juridic în cazul în care gerantul ar cunoaște efectele administrării realizate și ar urmări producerea acestora, însă ar fi un fapt juridic în ipoteza în care acesta ar acționa fără să fie informat cu privire la consecințele faptelor sale. A doua orientare a teoriei permite încadrarea gestiunii de afaceri în categoria faptelor juridice, efectele acesteia fiind întotdeauna prevăzute de lege, fără intervenția voinței personale a gerantului.

Conform criteriului voinței necesare, gestiunea de afaceri este calificată tot ca fapt juridic, argumentul fiind însă că pentru producerea efectelor juridice nu este indispensabilă voința celui care administrează interesele altuia. Articolul 1330 C.civ. sugerează doar faptul că această operațiune presupune existența unei voințe materiale, la fel ca și în cazul delictului. Este necesar ca gerantul, în mod voluntar, să gestioneze afacerile altuia, în cunoștință de cauză. Acest aspect nu este însă suficient pentru a considera că gestiunea de afaceri ar fi un act juridic.

Plata

Plata este o modalitate de stingere a obligației prin executarea voluntară a obligației civile derivate dintr-un act juridic deja format. În ceea ce privește natura sa juridică, doctrina este împărțită, în sensul că unii autori consideră că plata este un act juridic, alții calificând-o drept fapt juridic. Aparent, Codul civil în vigoare susține acest ultim punct de vedere, din moment ce stabilește, în cuprinsul art. 1499 că dovada plății se poate face prin orice mijloc de probă. Cu toate acestea, pentru ca plata să fie valabilă, este necesar ca persoanele implicate să fie capabile, aspect ce sugerează că aceasta ar fi un act juridic, atâta timp cât sunt necesare condițiile de validitate ale acestuia.

Prima teză are la bază argumentul conform căruia acordul creditorului este necesar pentru a verifica dacă executarea este conformă cu cerințele obligației. Având în vedere că între *solvens* și *accipiens* intervine un acord de voințe, ambele părți trebuie să aibă capacitatea de a contracta. Un autor susține fără rezerve această soluție în ceea ce privește plata obligațiilor de a face și de a nu face. În schimb, referitor la obligațiile de a da, soluția este mai puțin evidentă⁵². Pentru a concluziona cu privire la natura convențională a plății, autorul a examinat mecanismele imputației și ale ofertei reale.

Pentru a susține teoria contrară, în sensul că plata este un fapt juridic, un alt autor⁵³ a tratat obligația în două faze, respectiv, pe de o parte, executarea și, pe de altă parte, stingerea acesteia. În funcție de conținutul material al executării, obligațiile pot fi de a da, de a face sau de a nu face. Conform autorului, executarea obligației de a nu face reprezintă un simplu fapt material, iar obligația de a face, un fapt juridic. Totuși, executarea obligației de a da constituie un act juridic deoarece fapta debitorului modifică drepturile tuturor. Având în vedere aspectul său material, natura plății variază în funcție de tipul de obligație ce trebuie efectuată.

Faza extintivă a obligației este chiar scopul plății deoarece stingerea datoriei prin executare și satisfacerea creditorului conduce la materializarea prevederilor contractuale ale ambelor părți. Voința creditorului nu este necesară din moment ce plata, odată realizată, conduce în mod automat la stingerea obligației. Mecanismul ofertei reale, care permite efectuarea plății chiar împotriva voinței creditorului, confirmă că teza actului convențional nu poate fi acceptată. Acest autor susține că plata nu poate fi inclusă în categoria actelor juridice unilaterale, nefiind necesară nici voința debitorului în sensul stingerii obligației. Nefiind necesară nicio voință, plata este văzută, sub aspect extintiv, ca un fapt juridic.

Considerăm că această teorie nu este întemeiată. Astfel, în primul rând, credem că voința debitorului *animus solvendi* este, de regulă, necesară. Natura plății nu poate fi redusă la executarea mecanică a unei obligații, ci ea presupune și un angajament subiectiv, respectiv voința celor implicați în raportul juridic. Astfel, debitorul trebuie să acționeze cu intenția de a stinge obligația, iar creditorul trebuie să accepte acest fapt, pentru a satisface creanța sa. Prin urmare, nu poate fi plată nici fără intenția juridică de a stinge obligația, nici fără un fapt, prin care efectiv se execută, se îndeplinește prestația⁵⁴. În al doilea rând, ne întrebăm de ce ar fi inclus legiuitorul, în categoria faptelor juridice licite doar plata nedatorată, dacă și cea datorată ar fi similară sub aspectul naturii juridice. Credem că există o justificare pentru această opțiune, iar plata nu poate fi încadrată în categoria faptelor juridice.

Se poate oare susține că plata ar fi un act juridic unilateral? Într-adevăr, astfel cum am arătat, pentru a executa voluntar o prestație, este necesar (dar oare și suficient?) ca voința debitorului să se manifeste în sensul producerii efectelor extinctive ale acțiunii sale. Dacă această intenție lipsește, nu suntem în prezența unei plăți, ci a unui alt fapt care depinde de intenția debitorului, respectiv o eroare cu privire la prestație sau o liberalitate. Creditorul, în schimb, nu trebuie să își exprime voința, fiind un simplu subiect pasiv care acceptă executarea din partea celui obligat la plată. Cu toate acestea, credem că nu este atât de facilă nici includerea acesteia în categoria actelor unilaterale, având în vedere faptul că plata poate fi făcută și de un terț, a cărui intenție principală nu este în mod necesar cea de a stinge raportul obligațional.

Referitor la dovada plății, am arătat că legiuitorul a adoptat soluția acceptării tuturor mijloacelor probatorii. Concluzia care ar putea fi desprinsă, aparent, din această împrejurare este că, indiferent de natura prestației, de obiectul său și de izvorul concret al obligației civile, dovada plății poate fi făcută prin orice mijloc legal de probă. Această idee este eronată deoarece a dovedi un raport juridic înseamnă a-i proba izvorul, iar raportul de plată fiind strâns legat de sursa obligației implică, în principiu, că acel mijloc de probă admis pentru dovada obligației trebuie utilizat și pentru dovada executării ei. Astfel, dacă avem de-a face cu un contract

generator de obligații pecuniare, dovada atât a actului, cât și a plății, este supusă exigențelor legale de probă în materie de acte juridice. Mai mult, fiind tratată ca un act juridic, plata este supusă probațiunii specifice, chiar dacă sursa sa s-ar afla într-un fapt juridic⁵⁵.

Pornind de la aceste mențiuni, observăm că plata este un exemplu care subliniază dificultatea aplicării criteriilor de distincție dintre act și fapt juridic. Astfel, apelând la aceleași criterii susținute în doctrină, autorii au oferit toate soluțiile posibile, calificând plata fie ca act juridic convențional sau unilateral, fie ca fapt juridic.

Contractele de consumație

Pentru a proceda la o analiză a caracterului juridic al contractului de consumație, trebuie mai întâi să stabilim cărei ramuri de drept îi aparține dreptul consumației sau, cel puțin, din care împrumută cele mai multe elemente. Având în vedere că specificul normelor care reglementează consumul este că vizează raporturi juridice contractuale, putem să deducem că dreptul consumației este inclus în largă categorie a dreptului privat. Observat din perspectiva influenței statului în promovarea și protecția intereselor economice ale consumatorilor, din caracterul preponderent imperativ al normelor și luând în considerare forma administrativă a sancțiunilor, ar părea că dreptul consumației ar aparține și dreptului public.

Din unghiul dreptului civil, dreptul consumației se prezintă ca o legislație de drept public aplicabilă unor contracte speciale. Referitor la dreptul public, care vizează doar raporturile de putere, dreptul consumației este un drept administrativ special, aplicat în raporturile dintre stat și comercianți sau consumatori. Toate aceste caracteristici ne conduc la concluzia că dreptul consumației se reduce la lege, împlinind astfel năzuința postmodernistă asupra pozitivismului juridic de a comprima dreptul la actul normativ⁵⁶.

Problema care ne interesează în demersul de față este dacă putem încadra sau nu contractul de consumație în categoria actelor juridice. În general, cunoaștem că regulile dreptului civil în materie de contracte se aplică acordurilor de voință manifestate cu scopul de a produce efecte juridice concrete. În cazul raporturilor născute în sfera consumației, observăm că voința profesionistului și a consumatorului cu privire la obligațiile concrete este îmbrăcată într-o haină denumită generic „contract de consumație”. Această instituție legală nu se identifică însă cu definiția contractului civil, nefiind doar un acord de voințe, ci o structură care îl înglobează.

Spre deosebire de contractele de adeziune, în cazul contractului de consumație nu avem de a face cu o manifestare de voință care să adere la ceva prestabilit de cocontractant. Schița mentală și viziunea asupra lucrurilor este diferită având în vedere că manifestarea de voință a subiecților în sensul aplicării anumitor norme legale nu este necesară pentru activarea contractului de consumație. Părțile acestuia nu își exprimă consimțământul la aplicarea regulilor care compun contractul de consumație, ci ele doar constată intrarea contractului de fond în zona normativă a consumului⁵⁷. Așadar, contractul de consumație – impropriu denumit contract, după părerea noastră – nu este altceva decât o structură normativă, al cărei conținut se umple în funcție de raportul juridic concret. Între profesionist și consumator nu se încheie un alt contract, în afara celui civil (de vânzare, schimb, împrumut etc.), însă raporturilor rezultate le va fi aplicabil și regimul juridic al consumației.

Ajungem astfel la concluzia că nu putem considera contractul de consumație ca fiind act juridic și nu putem nici măcar să îl asimilăm acestuia. Contractul de consumație nu poate avea o natură juridică proprie, în sensul dreptului privat, el fiind doar un instrument legal, o suprastructură legislativă, menită să reglementeze raporturile de consumație, independent de conținutul concret al acestora și de voința persoanelor implicate. Peste acordul de voințe concretizat în contractul de fond (operațiunea juridică în sensul dreptului civil) se suprapune *ope legis* „armătura normativă” reprezentată de contractul de consumație⁵⁸, chiar dacă părțile nu au încheiat contractul cu reprezentarea faptului că le va fi aplicabil și acest regim juridic special.

Așa fiind, în cazul contractului de consumație nu putem să discutăm despre existența unei cauze juridice care să anime părțile pentru a contracta, singurul *animus contrahendi* regăsindu-se în operațiunea juridică de bază. Voința părților, manifestată prin încheierea contractului specific este completată de voința legiuitorului de a proteja acest tip de raporturi juridice prin norme imperative de drept, constituind tabloul intitulat contract de consumație. Mergând în acest sens, observăm că avem de-a face, în realitate, cu o structură juridică polimorfă, în funcție de specificul contractului de bază. Contractul de consumație, prin el însuși, nu are legătură cu noțiunea de contract în accepțiunea dreptului civil, neavând o existență de sine stătătoare, în lipsa unui cadru legislativ.

În concluzie, contractul de consumație nu intră în sfera actelor juridice deoarece nu se identifică printr-un acord de voințe autonome și independente de lege, ci este o consecință a reglementării sale de către legiuitor. Legea este singura care face posibilă existența acestei structuri complexe și doar în măsura în care îl prevede în mod expres.

Testamentul

În analiza noastră vom încerca să demonstrăm că în dreptul civil, dacă admitem existența actului unilateral, ființa acestuia nu se datorează testamentului, care a fost de-a lungul timpului o stare de fapt. În acest scop, vom trece în revistă câteva aspecte terminologice (1), iar apoi vom realiza un excurs istoric, procedând la o prezentare a modului în care a evoluat perspectiva asupra moștenirii testamentare (2), urmărind să stabilim natura juridică a actului de ultimă voință (3).

Terminologie

Termenul testament este traducerea cuvântului latin *testamentum*, care desemna o mărturie a intenției testatorului. Partea inițială a cuvântului nu este exclus să aibă vreo legătură cu caracterul public al formei *calatis comitiis*, respectiv cu rolul de martori jucat de cetățenii reuniți în adunarea curiată. Cuvântul *testari* reprezenta atât o declarație importantă făcută în fața unui martor, cât și împrejurarea de a fi martor la realizarea unui act legal. *Testimonium* era folosit, într-o accepție mai cuprinzătoare, pentru a desemna orice mijloc de probă, iar în accepțiunea restrânsă viza exclusiv proba testimonială⁵⁹. Termenul *testis* (martor) vine de la *terstis*, provenit la rândul lui de la *tristis*, izvorât din numeralul *tres*. Martorul este în fond o terță persoană chemată să consfințească înțelegerea celor două părți.⁶⁰

În ceea ce privește noțiunea de legat, acest termen provine din latinul *legatum*, care, sub imperiul Legii celor XII Table, era folosit în sens larg pentru a desemna orice dispoziție făcută pentru cauză de moarte. În sens restrâns, cuvântul *legatum* reprezenta o liberalitate cu titlu particular, făcută unei terțe persoane care, spre deosebire de erede, nu avea obligația de a plăti datoriile defunctului și nici să continue cultul familial.⁶¹ O asemenea dispoziție putea să fie făcută numai prin testament și numai după instituirea de erede deoarece era în sarcina acestuia din urmă să execute legatul⁶².

Evoluția perspectivei asupra moștenirii testamentare

Pentru a înțelege așa cum se cuvine modul în care a evoluat percepția asupra succesiunii și asupra libertății voinței testamentare este foarte important să avem în vedere concepțiile și credințele care au stat la baza societății în fiecare perioadă de timp. În vechiul dreptul roman, familia era unită printr-o forță religioasă supranaturală, normele care o guvernau își aveau originea în vechile credințe, iar autoritatea șefului de familie era de netăgăduit. De asemenea, cultul morților avea semnificații sacre și se baza pe credințe religioase care nășteau obligații. Ca exemplu, amintim că morții erau considerați ființe sacre, iar succesorii lor aveau obligația de a le asigura hrana și băutura necesară în viața de apoi⁶³.

Dacă astăzi noțiunea de testament se confundă de multe ori cu cea de legat și cu funcția sa principală de transmisiune a proprietății, trebuie să vedem că pentru romani proprietatea privată își avea sorgintea chiar în religie. Fiecare familie avea în proprietate vatra sa sacră și străbunii săi, aceștia fiind priviți ca niște zei. Ei nu puteau fi adorați decât de membri familiei lor și îi ocroteau doar pe aceștia. Astfel, *pater familias* nu era un proprietar al bunurilor, în accepțiunea de astăzi a termenului, ci el le avea doar în păstrare. Proprietatea aparținea familiei, atât antecesorilor, cât și celor ce se vor naște, iar la moartea lui *de cuius* avea loc doar o substituție a conducătorului familiei cu fiul său care era *heres necessarius*. Oamenii considerau că există o legătură misterioasă între zei și pământ, iar moștenirea reprezenta pentru ei, în primul rând, continuitatea personalității lui *de cuius* pentru respectarea obligațiilor referitoare la cult.

Potrivit credinței, cultul unei familii și proprietatea acesteia erau strâns legate între ele, astfel încât nu se putea dobândi una fără alta. Cicero spunea că „religia impune ca bunurile și cultul fiecărei familii să fie inseparabile și ca grija sacrificiilor să îi revină întotdeauna celui cărui îi revine moștenirea”⁶⁴. Regula conform căreia religia casnică era ereditară și se transmitea în linie masculină se aplica, pentru identitate de rațiuni, și proprietății.

În primă fază, așadar, singurele acte juridice cunoscute și aplicate erau cele *inter vivos*, devoluțiunea patrimoniului familiei urmând regulile cultului sacru: „focul sacru nu trebuie să se stingă și nici mormântul nu trebuie părăsit”⁶⁵. Fiul nu moșteneva averea în temeiul voinței tatălui său, ci în baza credințelor religioase care guvernau întreaga existență și care impuneau, în mod necesar, continuarea cultului de către fiu (*ipso jure heres existis*).

Testamentul era prohibit și în Grecia, iar rațiunea care stătea la baza acestei reguli este ilustrată elocvent de Platon în tratatul *Legilor*. Acesta prezintă un om aflat pe patul de moarte care cere explicații zeilor cu privire la posibilitatea întocmirii unui testament “O, zei! Nu este mult prea aspru ca să nu pot dispune de bunurile mele așa cum înțeleg s-o fac și în

favoarea cui îmi place, lăsând mai mult unuia, mai puțin altuia, după dragostea pe care mi-au dovedit-o?”. Zeii îi oferă omului răspunsul care exprimă cel mai bine dogmele vremii „Oare este firesc ca tu, care nu-ți poți prelungi viața nici măcar cu o zi, tu, care ești trecător pe acest pământ, să hotărăști asemenea lucruri? Tu nu ești nici stăpânul bunurilor tale și nici chiar stăpânul tău, tu și bunurile tale aparțineți familiei, adică străbunilor tăi și posteriorității tale”⁶⁶.

Deducem că testamentul, în sensul utilizat astăzi, nu era de conceput în acele vremuri, dreptul de a scoate averea din patrimoniul familiei fiind în contradicție cu convingerile religioase care ghidau comunitatea. Fiul nu avea posibilitatea de a repudia moștenirea și nici tatăl nu putea să îl dezmoștenească deoarece nu îi era permis să anuleze puterea părintească. Aceste reguli au fost cu greu abandonate din cauza concepției conform căreia nu pământul și vatra sfântă se transmiteau de la o persoană la alta, acestea fiind imobile, ci omul era trecător⁶⁷. Posibilitatea de a transmite patrimoniul altor persoane decât cele stabilite de forța naturală s-a dezvoltat treptat, mai întâi prin adopție, apoi printr-o operațiune de transmitere a proprietății încheiată în timpul vieții, pentru ca, în final, să ia naștere ceea ce astăzi numim act juridic *mortis causa*.

Totuși, aceste modalități de eludare a legii comune erau foarte greu de realizat, fiind supuse unui formalism drastic. Adopția putea fi realizată doar de un *pater familias* care nu avea succesori legitimi deoarece fundamentul primordial al acestei instituții consta în datoria de a continua cultul sacru, de a se îngriji de vatra sacră și de a asigura dăruirea ofrandelor funebre⁶⁸. Ambele forme în care se putea realiza adopția, respectiv *adrogatio* (făcută cu aprobarea poporului) și *adoptio* (făcută prin *imperium* al magistratului), aveau scopuri de natură succesorală. Prin acestea se urmărea fie modificarea ordinii moștenitorilor, diminuarea drepturilor descendenților sau eludarea unor interdicții, fie asigurarea pentru împărați a continuității dinastice (după August). Faptul că adopția se făcea în fața comițiilor sugera seriozitatea și importanța unui asemenea act pentru ordinea publică deoarece prin stingerea unei familii ar fi dispărut un nume, un cult domestic de care pontifii erau interesați⁶⁹.

Constatăm așadar că rațiunea care îi împingea pe cei neînzestrați cu fii să procedeze la adopție nu poate fi confundată cu noțiunea de cauză a actului juridic, acel element care face legătura între voința manifestată de autorul actului și efectele juridice pe care acesta le caută. Dorința lui *pater familias* era doar cea de a avea o persoană care să se ocupe de perpetuarea cultului sacru deoarece stingerea neamului era considerată o nenorocire. El nu urmărea ca prin voința lui să genereze raporturi juridice, ci avea un alt interes decât cel modern, respectiv să creeze o stare de fapt care înainte nu exista, existența unui fiu.

Mai târziu, evoluția societății și, odată cu ea, dezvoltarea proprietății private au determinat dezvoltarea ideii conform căreia devoluțiunea succesorală se putea realiza și prin voința lui *pater familias*. Prima formă cunoscută de testament, utilizată pe timp de pace, era denumită *calatis comitiis* deoarece lua ființă doar printr-o lege votată de curii.

Remarcăm că acest tip de testament impunea, în primul rând, ca ultima voință să fie manifestată public, având în vedere că persoana care scotea bunuri din patrimoniul familiei, încălcând legea stabilită de religie, trebuia să își asume în fața poporului stigmatizarea ce decurgea dintr-un astfel de act. În al doilea rând, pentru ca moștenirea să urmeze cursul indicat

de testator, era necesară aprobarea comițiilor curiate, care se întruneau de două ori pe an, în 24 martie și în 24 mai. Voința, dacă era aprobată, îmbrăca forma unei legi destinată să modifice ordinea succesorală reglementată foarte riguros potrivit concepțiilor religioase.

Dezavantajele testamentului *calatis comitiis* erau semnificative, prin prisma faptului că era accesibil numai patricienilor, iar voința testatorului putea fi cenzurată de adunările solemne, care aveau un scop exclusiv religios, fiind singura modalitate prin care se putea îngădui o schimbare a celor sacre. Aceste comiții aveau însă și rolul de a reprezenta o mărturie pentru testament (de aici și denumirea de *testamentum*). În paralel, a existat și testamentul *in procinctu*⁷⁰, menit a fi realizat în vreme de război. Era permis ostașului să aranjeze situația familiei sale, în fața oștirii, înainte de a pleca spre câmpul de luptă⁷¹. Datorită perioadei în care putea fi făcut un astfel de testament, aceasta era accesibil și plebeilor.

Din cele prezentate observăm că, cel puțin în această perioadă, testamentul nu reprezenta în niciun caz un act juridic unilateral, iar simpla manifestare de voință a persoanei nu era aptă să producă niciun efect juridic, în lipsa acestei legi de excepție. Era firesc să fie așa, din moment ce testamentul nu avea o funcție patrimonială, ci una esențialmente spirituală. De altfel, dreptul roman nu accepta autonomia de voință, fiind imposibil de conceput ca voința singură, fără aceste forme exterioare stricte, să genereze efecte juridice.

Cu toate că rolul decisiv al comițiilor și-a pierdut din importanță în timp, iar Legea celor XII Table a consacrat puterea voinței testatorului, ideea exprimării publice a voinței, în fața unor martori, nu a fost abandonată, încărcătura de sensuri a formalismului rămânând neschimbată. Forma *per aes et libram* (prin aramă și balanță) permitea ca declarația să fie făcută în fața a treizeci de lictori, chiar și în alte zile decât cele în care se întruneau comițiile, iar forma *in procinctu* presupunea prezența unor martori, camarazi de arme, înainte de a pleca la luptă⁷².

Testamentul *per aes et libram* reprezenta o aplicație a mancipațiunii fiduciare, fiind instituit pentru protejarea celor care nu își făcuseră testament în fața comițiilor curiate, dacă se întâmpla să fie amenințați de o moarte neașteptată. În virtutea acestuia, testatorul transmitea familia sa unui prieten de încredere, prin *mancipatio nummo uno*, încheind totodată cu acesta un pact fiduciar, prin care cumpărătorului (*familiae emptor*) îi era indicat numele moștenitorului și modalitatea în care trebuia să distribuie bunurile fiduciare după moartea vânzătorului. Familia însemna întregul patrimoniu familial, compus nu doar din lucruri, ci și din ființe, fiind distinctă de *pecunia*⁷³. Dezavantajul principal al operațiunii era faptul că transmisiunea patrimoniului opera din momentul realizării mancipațiunii, având caracter definitiv. De asemenea, soarta acestui tip de testament a depins mult timp de buna-credință a lui *familiae emptor*, persoană întotdeauna străină de familie deoarece familia era *in manus* cu privire la patrimoniu. Pactelor fiduciare nu le era atribuită nicio sancțiune juridică, executarea lor fiind o obligație morală.

Prin acest mecanism de tip contractual se stabilea ca *familiae emptor* să țină doar locul adevăratului moștenitor (*herdis loco*), fiind folosit așadar pentru a opera o schimbare în ceea ce privește starea persoanelor sau a lucrurilor. Din nou, subliniem că nici acest procedeu nu avea natura juridică a unui act unilateral, iar voința testatorului producea efecte *inter vivos* și era irevocabilă.

Inconveniente au fost ameliorate în timp, iar *familiae emptor* nu mai dobânda proprietatea, având o simplă detenție pe care era obligat să o transmită mai departe către eredele instituit prin testament. Acesta din urmă avea și sarcina de a distribui legatele lăsate de *de cuius*. În dreptul clasic se practica în continuare testamentul *per aes et libram*, alături de alte trei forme, respectiv testamentul nuncupativ⁷⁴, materializat în declarația în formă orală făcută în prezența a cinci martori cetățeni romani și a cântăritorului, testamentul pretorian, care se realiza în formă scrisă, înscrisul purtând și pecețile martorilor cetățeni romani și testamentul militar, care nu conținea nicio condiție de formă, singura cerință cerută fiind ca voința testatorului să fie clar exprimată, indiferent de suport.

Din Instituțiile lui Gaius aflăm modalitatea concretă în care se realiza testamentul nuncupativ: <<cel care făcea testamentul, după ce a scris tăblițele testamentare, vine și îi mancipează cuiva, de formă, averea, de față cu cinci martori, cetățeni romani, puberi, și un cântăritor, ca la celelalte mancipațiuni. În acest act, cumpărătorul averii, rostește următoarele cuvinte: „Eu afirm că patrimoniul (familia) și averea ta personală (*pecunia*) rămân ale tale, dar din însărcinarea ta ele vor trece în paza și sub supravegherea mea; și pentru ca tu să îți poți face testamentul în regulă, după obșteasca rânduială, fie-mi ele dobândite mie prin această bucată de aramă”, iar unii adaugă „și prin această balanță de aramă”. Apoi atinge balanța cu bucata de aramă pe care i-o dă testatorului, în loc de preț. După aceea testatorul, ținând în mână tăblițele, spune și el următoarele: „Eu dau, leg și testez aceste bunuri așa cum sunt înscrise pe aceste tăblițe unse cu ceară, iar voi, quiriților, să-mi dați mărturia voastră”>>⁷⁵.

Testamentul nuncupativ reprezenta o combinație între testamentul comițial și cel prin mancipațiune, aspect ce rezulta din formalitățile complexe, din insistențele cumpărătorului familiei asupra acestei *lex publica* ce permite dispunătorului să testeze, precum și din repetarea formulei sacramentale improprie *ita do, ita lego, ita testor, itaque vos quirites testimonium mihi perhibe et tote*. Această sintagmă era preluată din formalismul testamentului comițial, însă nu se mai justifica în fața martorilor și a purtătorului de balanță. Efectul atenuării treptate a formalismului s-a concretizat în transformarea lui *familiae emptor* într-un simplu executor al voinței lui *de cuius*, fără ca moștenirea să mai treacă prin patrimoniul acestui intermediar.

S-a susținut că o consecință importantă a acceptării acestei forme de manifestare a voinței testamentare a condus la construirea caracterului unilateral și revocabil al acestui act⁷⁶. Un alt autor observă, în mod just credem noi, că *mancipatio familiae* nu era un testament, ci un act total diferit de acesta, iar Gaius se înșeală când îl consideră echivalent cu testamentul la care se recurgea în intervalul de timp dintre cele două comiții, în fața a cinci martori⁷⁷. În caz contrar, controlul comițial ar fi fost foarte simplu de eludat. Nu putem să nu remarcăm formula prin care testatorul le cerea celor prezenți să-i dea mărturia și considerăm că aceasta nu era o simplă reminiscență din vechiul drept, ci a fost păstrată cu menirea de a sublinia rolul esențial al martorilor.

Deducem din cele prezentate că funcția martorilor era extrem de importantă întrucât aceștia confirmau dorința persoanei care testa și se asigurau că va fi pusă în practică. Prin urmare, martorii erau cei care garantau nu doar eficiența testamentului, ci și executarea sa. Acest fapt rezultă și din împrejurarea că procedura trebuia să fie neîntreruptă, considerându-se că exprimarea voinței este mai întregă și mai consecventă când s-a făcut dintr-o dată decât prin acte succesive

și depărtate în timp, iar spusele martorilor oferă mai mult crezământ despre ceea ce au auzit cu ocazia unui act solemn săvârșit fără întrerupere. (*Uno contextu actus testari oportet. est autem uno contextu nullum actum alienum testamento intermiscere: quod si aliquid pertinens ad testamentum faciat, testamentum non vitatur.*⁷⁸) Credem că putem să susținem așadar, în mod întemeiat, că nu actul în sine îl obliga pe *emptor*, ci comunitatea, martorii care cunoșteau intenția testatorului.

Momentul recunoașterii acestui tip de testament a constituit punctul de cotitură al percepției testamentului ca sursă de obligații. Tot în acea perioadă a avut loc o schimbare a viziunii asupra legii, care s-a transformat dintr-o voință sacră într-un asentiment popular.

Formalitățile menționate mai sus nu erau însă suficiente pentru ca testamentul să fie considerat valabil conform dreptului civil. Testatorul trebuia, în plus, să instituie moștenitorul în mod solemn și după rânduială deoarece se considera că instituirea de erede era temelia testamentului și întreaga procedură era lipsită de efect dacă nu erau folosite formulele impuse. Cu toate acestea, pretorul a acordat moștenitorilor instituiți *bonorum possessio*, cu condiția ca testamentul să fi fost pecetluit cu sigiliile a șapte martori. La început, eredele instituit nu se putea prevala de acest beneficiu în fața moștenitorilor legali sau a celor desemnați printr-un testament conform lui *ius civile*, însă împăratul Antoninus Pius a remediat prin rescript această situație, oferind caracter *cum re posesiei*, printr-o excepție de dol pusă la îndemâna instituitului printr-un testament neregulat⁷⁹. Așa cum s-a arătat însă, excepțiunea de dol în materie de succesiune *ab intestat* nu era acordată în orice situație în care moștenitorul legitim se afla în conflict cu cel testamentar, fiind incidentă numai în ipoteza în care printre succesorii *ab intestat* se găseau și unii care erau creditori ai defunctului⁸⁰.

Ulterior au fost simplificate tot mai mult condițiile de formă necesare pentru întocmirea unui testament, cerința mancipațiunii a fost eliminată, iar actul putea fi realizat verbal (nuncupativ), chiar dacă dispunătorul nu era în pericol de moarte, sau în scris, pe orice suport material. A fost menținută, în continuare, condiția referitoare la prezența și semnătura martorilor⁸¹. În acest mod, testamentul a căpătat individualitate, fiind consacrat ca act de ultimă voință. Creșterea importanței voinței testatorului a făcut ca succesiunea *ab intestat* să fie eliminată de succesiunea testamentară, prima aplicându-se doar în momentul în care nu exista testament, era invalid ori a fost anulat ulterior. Romanii au preferat succesiunea testamentară succesiunii *ab intestat* atât din considerente de ordin sentimental, cât și datorită faptului că prin testament nu se realiza doar instituirea de moștenitori, ci se mai efectuau și alte operațiuni juridice precum dezrobirea unui sclav, instituirea unui tutore⁸². De asemenea, cele două tipuri de succesiuni nu se puteau aplica în același timp. Dacă *de cuius* nu testase decât pentru o parte din bunurile sale, asupra celeilalte nu se aplicau regulile succesiunii *ab intestat*, ci avea loc o creștere a părților succesoriilor testamentari în proporție cu cota ce le revenea.

Deși Legea celor XII Table recunoștea libertatea de a testa – „după cum a dispus prin testament de averea sa așa să fie” (*uti legassit super pecunia tutelave suae rei ita jus esto*), dreptul roman a dezvoltat treptat anumite limite acestei libertăți. Pornind de la ideea că succesiunea în cadrul familiei prevalează libertății de a testa, s-au pus la dispoziția succesoriilor legitimi două garanții. Prima dintre ele viza forma, respectiv obligația de a dezmoșteni expres anumite categorii de prezumabili moștenitori și una de fond, referitoare la interdicția de a dezmoșteni anumiți moștenitori fără existența unor rațiuni întemeiate.

Astfel, chiar dacă *pater familias* avea putere de apreciere în ce privește alegerea eredelui, putând chiar să îl înlăture de la moștenire pe *heres suus*, legea îi impunea totuși o manifestare expresă și o indicare explicită în acest sens, sub sancțiunea nevalabilității testamentului. Cel care avea un fiu sub *potestas* era obligat fie să îl instituie moștenitor, fie să îl dezmoștenească nominal⁸³. Se considera că dacă fiul nementionat în testament trăia la data morții tatălui său, instituirea de erede nu era valabilă deoarece primul devenea moștenitor *ab intestat*. Ba mai mult, chiar și în ipoteza în care fiul omis precededese tatălui, sabinienii apreciau că testamentul afectat de viciu la momentul întocmirii sale era în continuare lipsit de valabilitate. Opinia contrară, susținută de proculieni, era în sensul menținerii testamentului prin prisma faptului că motivul care făcea aplicabilă instituirea *ab intestat* dispăruse.

Reforma cu privire la sistemul succesoral din perioada dreptului pretorian a consacrat rudenii de sânge mai întâi în paralel cu cea agnatică pentru ca, mai târziu, să o înlocuiască pe aceasta din urmă. S-a ajuns în acest mod la regula conform căreia dezmoștenirea trebuia să fie făcută nominal pentru toți descendenții de sex masculin, indiferent de gradul de rudenie, sub sancțiunea nulității relative și parțiale a testamentului.⁸⁴ În timpul împăratului Iustinian procedura a fost simplificată, forma nominală fiind impusă indiferent de sexul descendenților.

La sfârșitul Republicii, având la bază diminuarea valorilor morale și decăderea familiei, practica instanțelor s-a conturat în sensul desființării testamentelor făcute în dauna familiei, prin care rudele apropiate fuseseră dezmoștenite fără niciun motiv întemeiat. Se considera că *de cujus* nu a fost în deplinătatea facultăților mintale din moment ce a statuat în disprețul îndatoririlor de afecțiune față de familia sa, luând naștere astfel așa-numita acțiune *querela inofficiosi testamenti* care, în caz de admitere, conducea la nulitatea testamentului. Pas cu pas s-a dezvoltat și instituția rezervei succesoriale, iar în dreptul postclasic testamentul nu mai era declarat ineficient prin *querela*, reclamantul putând obține doar o complinire a rezervei sale.

Legatul și fideicomisul

Modalitățile de dobândire a dreptului de proprietate în dreptul roman erau de două categorii, respectiv *per universitatem*, când o persoană dobândea totalitatea bunurilor (cum este cazul succesiunii testamentare) sau *singularim*, când persoana dobândea proprietatea asupra unui bun sau asupra unor bunuri determinate⁸⁵. Legatul era un mod de transmitere a proprietății cu titlu particular deoarece genera numai drepturi izolate asupra unor obiecte determinate, iar nu asupra averii privită în ansamblu. Așa cum am văzut, testamentul nu avea niciodată aptitudinea ca, prin el însuși, să transmită drepturi individuale. Acest act era unul mai degrabă religios decât juridic. Misiunea sa principală era cea de a asigura continuitatea cultului funebru și abia ulterior, doar în plan secund, putea fi determinat un rol patrimonial. În schimb, legatul era modalitatea prin care o persoană putea să o gratifice pe alta, fără ca aceasta din urmă să continue personalitatea autorului.

Iustinian definea legatul ca fiind donația pe care defunctul o lasă (*legatum itaque este donatio quaedam a defuncto relicta*⁸⁶), iar în Digeste găsim alte definiții care conferă legatului caracterul de dispoziție testamentară⁸⁷. În orice caz, era cert că o astfel de dispoziție putea să

fie cuprinsă doar într-un testament și numai după mențiunea privitoare la instituirea de erede deoarece acesta din urmă avea sarcina de a executa voința testatorului stabilită prin legat.

Formalismul strict al romanilor nu putea să ocolească nici materia succesiunilor, așa încât legatele trebuiau să fie făcute în termeni sacramentali, în caz contrar fiind lovite de nulitate. Sub aspect formal, legatele erau de mai multe tipuri și acordau legatarului, pentru dobândirea bunului lăsat, fie acțiuni personale, fie reale. Din perspectiva persoanelor implicate, legatul reprezenta o operațiune tripartită, fiind implicat testatorul, care încredința celui instituit prin testament (grevat) sarcina de a executa legatul în favoarea beneficiarului. Pentru valabilitatea dispoziției, autorul și legatarul trebuiau să aibă capacitatea de a lăsa, respectiv de a primi legatul⁸⁸.

Fideicomisul, ca modalitate distinctă de a dispune cu titlu particular, a prins ființă ca urmare a nevoii de a eluda formalismul impus pentru întocmirea unui testament. Dacă *pater familias* dorea să facă, printr-un act de ultimă voință, o liberalitate unei persoane care nu avea capacitatea de a fi instituită prin testament, ruga pe moștenitor (*fidei committere*) să îi îndeplinească această dorință. Spre deosebire de legate, fideicomisele puteau fi lăsate atât în sarcina moștenitorului testamentar, cât și a celui legal, precum și a tuturor celor care primeau ceva din succesiune⁸⁹. De asemenea, acestea nu erau supuse unei forme, fiind valabile chiar și cele făcute oral sau inserate într-un codicil neconfirmat prin testament. Operațiunea a dobândit, în primă fază, o recunoaștere administrativă, executarea putând fi solicitată de consuli și, mai târziu, de pretori⁹⁰.

În epoca lui Iustinian, legatele și fideicomisele au fost asimilate, având în vedere că domeniul de aplicare al acestora a fost limitat, iar posibilitatea de a întocmi astfel de liberalități a fost restrânsă. Măsurile restrictive au venit în sprijinul eficacității testamentelor deoarece libertatea de voință nelimitată a condus la făurirea de legate care depășeau emolumentul moștenirii, astfel încât instituitul nu mai avea niciun interes să o accepte, fapt care atrăgea căderea tuturor legatelor. Așadar, legea *Furia testamentaria* a interzis legatele mai mari de o mie de ași, legea *Voconia* a prohibit posibilitatea ca legatarii să primească mai mult decât vreunul din erezii instituiți, iar legea *Falcidia*, cea mai eficientă, a introdus *quarta legitima*. Conform acesteia din urmă, eredele instituit trebuia să primească un sfert din partea pentru care fusese desemnat, în caz contrar intervenind, de drept, reducăunea legatelor excesive proporțional cu importanța lor⁹¹.

În ceea ce privește executarea legatelor, este important de menționat că acestea, pentru a produce efectele scontate de *de cuius*, depindeau de hotărârea persoanei instituite referitor la acceptarea moștenirii. Singura excepție era reprezentată de ipoteza în care exista un moștenitor necesar. În caz contrar, chiar dacă legatarul avea aptitudinea de a dobândi bunul lăsat prin legat încă de la momentul decesului testatorului, consolidarea dreptului său se producea numai în momentul acceptării moștenirii de către instituit. Mai mult, deși acest aspect a fost controversat pentru o perioadă de timp, s-a impus opinia potrivit căreia era necesară și acceptarea beneficiarului, considerându-se că bunul nu devine proprietatea legatarului decât dacă acesta ar fi dorit ca lucrul să îi aparțină⁹². Legatarul nu avea însă posibilitatea de a intra în posesia bunului fără acordul celui grevat cu executarea. Prin urmare, remarcăm că efectele legatului nu erau nicidecum generate exclusiv de voința autorului testamentului, ci soarta lor depindea de anumite circumstanțe exterioare.

Testamentul, expresie a puterii părintelui asupra familiei

În sens sociologic, puterea reprezintă ansamblul sau sistemul relațiilor de putere constituite într-o societate istoricește determinată, exprimând autoritatea pe care un individ sau un grup de indivizi o are asupra altora pentru realizarea unui scop comun, asumat de membrii colectivității sau impus acestora de către cei care exercită puterea⁹³. Puterea reprezintă un fenomen relațional, iar esența sa este oferită de subiectul puterii, de obiectul ei și de mijloacele sau metodele întrebunțate pentru realizarea sa, respectiv de raportul existenței între constrângere și convingere. Sesizarea puterii devine posibilă exclusiv prin exteriorizarea acesteia într-un cadru relațional.

În studiul nostru ne interesează puterea la nivelul familiei. Așa cum am arătat anterior, în perioada antică romană, autoritatea primă aparținea religiei casnice, celui zeu care era mai presus de tată, pe care îl numeau *Lar familiae Pater* (Laurul, tatăl familiei) și care stabilea rangurile în familie. Tatăl era primul care slujea focul sacru, iar în cadrul ceremoniilor religioase el îndeplinea cea mai înaltă funcție. Conform credințelor familiei romane, cultul casnic continua prin tată deoarece acesta reprezenta întregul șir al descendenților. Din moment ce femeia nu putea să aibă o vatră sacră care să îi aparțină, ea nu avea niciodată legătură cu ceea ce dădea autoritate în casă. Pentru a indica puterea soțului asupra soției sale, latinii foloseau termenul *manus*, însă nu ca urmare a forței acestuia, ci ca expresie a credinței religioase care îl situa pe bărbat mai presus de femeie. În ceea ce privește copiii, cu toate că natura nu impunea o subordonare permanentă a acestora față de tatăl lor, principiile religioase îi obligau să rămână legați de vatra sacră și supuși autorității părintești⁹⁴.

După cum am observat, în vechiul drept roman testamentul era o formă de manifestare a autorității lui *pater familias* care era responsabil de perpetuarea cultului. În exercitarea acestei datorii supreme, de șef religios, el stabilea care dintre fiii săi va fi continuatorul religiei casnice. La fel cum tatăl avea dreptul să își recunoască sau să își îndeapărteze copilul la naștere, acesta avea, de pildă, și dreptul de a desemna pe patul de moarte un tutore pentru soție și pentru copiii săi. De asemenea, fiind înzestrat cu o largă putere de decizie atât în privința bunurilor, cât și în privința persoanelor pe care le avea sub putere, acesta putea chiar să înlătore de la moștenire un erede. Testamentul având ca scop primordial transmiterea sacrelor private, celelalte clauze inserate în act erau lăsate în plan secund.

Această regulă a durat doar atâta timp cât religia casnică a guvernat raporturile unității familiale. Autoritatea părintelui asupra grupului familial s-a manifestat și în evul mediu, aceasta fiind însă limitată în timp până la momentul majoratului sau până la căsătoria copilului⁹⁵. Puterea avea la bază, în acest context, ascendentul moral al tatălui asupra copiilor săi.

Vechiul drept românesc a avut la bază un caracter cutumiar căruia i s-au alăturat, treptat, diferite legiuri ale domnitorilor. În ceea ce privește moștenirea, transmiterea *ab intestato* a precedat succesiunea testamentară și a avut ca scop păstrarea bunurilor devălmașe în familie. În momentul în care proprietatea privată a prins contur, s-a evidențiat și posibilitatea de a lăsa bunurile, după moarte, în afara familiei. Acest fenomen a fost încurajat de biserică și de domnitori, prin exploatarea considerentelor de ordin religios⁹⁶. Așa au luat naștere diatele,

respectiv testamentele făurite în formă scrisă, înlocuind așa numita „limbă de moarte” care reprezenta forma veche, orală.

Așa cum s-a susținut în doctrină, diatele reprezentau modalitatea prin care testatorul își impunea autoritatea asupra grupului familial, modificând succesiunea legală, prin puterea și ascendentul moral de care se bucura în cadrul grupului familial⁹⁷. Testatorul, prin puterea sa, și, așa cum vom vedea, prin apelul la cele sacre, avea posibilitatea de a-i sancționa pe fiii nevrednici prin dezmoștenire, de a-și proteja soția supraviețuitoare sau alte rude care, în caz contrar, nu ar fi avut acces la moștenire. A prezentat autorul în lucrarea sa⁹⁸ cele patru argumente pentru care consideră că testamentul este un instrument prin care creatorul acestuia își impune autoritatea și voința asupra grupului familial. Așadar, grija pentru posteritate îl determină pe testator să distribuie rolurile și drepturile în cadrul familiei, sentimentele firești față de soțul supraviețuitor îi impun să echilibreze situația acestuia, care era dezavantajat de reglementările în vigoare, nesocotirea autorității părintești de către copii trebuia descurajată, iar grija pentru suflet îl făcea să dicteze familiei ritualul și locul de înmormântare.

Considerăm că este necesar să subliniem, în plus, că puterea celui care lăsa testamentul era întotdeauna impusă familiei printr-o formulă care le interzicea să-i încalce voința, sub amenințarea unui blestem al lui Dumnezeu. Cu titlu de exemplu, prezentăm și noi câteva expresii inserate în diate cu scopul de a asigura executarea conformă a acestuia. Leca Spătarul le-a spus „și cine va călca cuvântul meu și mai va scorni alte gâlcevi la mijlocul lor, acela să fie blestemat și afurisit de vlădica Iisus Hristos și de 318 sfinți părinți de la Niceea și de mine, amin”⁹⁹. Mihai Cupeț postăvarul din București a menționat că cele prevăzute de el în testament trebuie respectate întocmai deoarece lasă „cu mare blestem la toate câte eu am scris și am așezat”¹⁰⁰. Constantin Cantacuzino, în finalul testamentului său, a precizat: „aceasta vă poruncesc feții mei să faceți, iar care ar lepăda porunca mea să-l bată Dumnezeu, iar care va asculta învățătura și porunca părintelui său, să-l miluiască Dumnezeu și în această lume și în cealaltă”¹⁰¹.

Această abordare a testamentului ne sugerează că acest act de ultimă voință nu a fost privit ca act juridic ci, mai degrabă, ca o stare de fapt mărturisită a cărei executare se baza pe autoritate și pe executorii care îl puneau în practică.

Testamentul astăzi

Dispozițiile art. 955 alin. 1 C.civ. consacră existența în dreptul nostru a moștenirii legale și a celei testamentare. Din exprimarea legiuitorului rezultă preeminența moștenirii legale: aceasta constituie regula, pe când moștenirea testamentară reprezintă excepția. Alineatul 2 al art. 984 C.civ. evidențiază enumerarea strict limitativă a categoriilor de liberalități și inaugurează un raport exclusiv între legat și testament. Astfel, legatul este definit ca fiind dispoziția testamentară prin care testatorul stipulează ca, la decesul său, unul sau mai mulți legatari să dobândească întregul său patrimoniu, o fracțiune din acesta sau anumite bunuri determinate.

Întrucât legatul este liberalitatea, iar nu testamentul, acesta a fost definit cu prioritate. Definiția testamentului este cuprinsă în art. 1034 C.civ., ca fiind actul unilateral, personal și revocabil prin care o persoană, numită testator, dispune, în una dintre formele cerute de lege, pentru timpul când nu va mai fi în viață. Din această definiție reies principalele caracteristici ale testamentului: act juridic unilateral, personal, solemn și revocabil.

Soluția este salutară, cu atât mai mult cu cât în reglementarea anterioară definiția dată testamentului în sensul că este un act revocabil prin care testatorul dispune, pentru timpul încetării sale din viață, de tot sau parte din avutul său, viza de fapt legatul, ca dispoziție testamentară. Deși principala menire a testamentului este să asigure transmiterea, în tot sau în parte, a patrimoniului succesoral potrivit voinței testatorului, prin modul în care este definit legatul înțelegem că testamentul, pe lângă legate, poate cuprinde și alte dispoziții de ultimă voință sau chiar numai astfel de dispoziții. Potrivit art. 1035 teza finală C.civ., nu este obligatoriu ca testamentul să conțină dispoziții referitoare la bunurile defunctului.

În materie de interpretare, art. 1039 alin. 1 C.civ. statuează că regulile de interpretare a contractelor, reglementate în art. 1266-1269 C.civ., sunt aplicabile și testamentului, în măsura în care sunt compatibile cu caracterele juridice ale acestuia. Având în vedere că, potrivit art. 1266 alin. 1 C.civ., contractele se interpretează după voința concordantă a părților, iar nu după sensul literal al termenilor, determinarea sensului și, implicit, a efectelor clauzelor dintr-un testament se va face doar în raport de voința reală a lui *de cuius*. Conform art. 1039 alin. 2 C.civ., elementele extrinseci înscrisului testamentar pot fi folosite numai în măsura în care se sprijină pe cele intrinseci, însă acest text trebuie coroborat cu regula din materia interpretării contractelor - clauzele se interpretează unele prin altele, dând fiecăreia înțelesul ce rezultă din ansamblul contractului (art. 1267 C.civ.) - conducând la o interpretare sistematică (indivizibilă) a testamentului.

Natura juridică

Analizând formele inițiale ale testamentului utilizate în dreptul roman, considerăm că acestea nu erau considerate acte juridice. Testamentul nu era altceva decât o stare de fapt mărturisită, elementul său central fiind reprezentat de instituirea de moștenitori. Principala îndatorire a acestora din urmă era de a distribui, în calitate de executori, bunurile succesiunii, în conformitate cu dispozițiile autorului.

De altfel, în prima fază de fasonare a dreptului, nici nu a interesat ca testamentul să fie act juridic. Problema naturii juridice a acestei realități s-a pus doar în momentul în care s-a discutat despre sursele obligațiilor, respectiv despre sursele drepturilor subiective. Or, testamentul, ca realitate faptică, a apărut cu mult înainte de apariția dezbaterii referitoare la izvoarele obligațiilor. Chiar așa fiind, înainte de acest moment, testamentul era ignorat din punct de vedere al surselor obligaționale, fiind privit mai degrabă din punct de vedere spiritual decât material. Acest fapt se explică prin percepția existentă la momentul respectiv, conform căreia rolul testamentului era de a schimba ordinea stabilită de religie în privința transmiterii bunurilor și a cultului. În epoca vechiului drept roman legile erau o transpunere a cutumelor religioase și corespundeau credințelor vechilor generații, nefiind o creație a omului sau rezultatul vreunui scrutin popular.

Interesul delimitării actelor de fapte exista și în acel moment, însă testamentul nu era analizat dintr-o asemenea perspectivă deoarece reprezenta altceva pentru romani. Era o figură care nu putea fi tratată din punct de vedere juridic la fel ca mecanismele care se includeau în categoria surselor de drepturi subiective.

Mai multe argumente ne îndeamnă să considerăm că lucrurile au stat astfel. La început, dreptul roman nu a avut nevoie de categorisirea surselor de obligații. Problema izvoarelor obligațiilor nu a fost teoretizată întrucât jurisconșulții urmăreau, mai degrabă, soluții practice decât construirea unor modele teoretice. Abia mai târziu, odată cu dezvoltarea economică și socială, schimbul tot mai frecvent de mărfuri și servicii a reliefat necesitatea acordării unei atenții sporite în materia obligațiilor. Astfel, s-a avut în vedere în special reglementarea comerțului, prin intermediul unor șabloane de tip contractual. Acesta a fost momentul în care jurisconșulții au încercat să transpună anumite situații ale vieții sociale în modele conceptuale, dând naștere teoriei surselor obligaționale. Prin urmare, Gaius a categorisit, pentru prima dată la sfârșitul secolului al doilea, izvoarele obligațiilor în cele două diviziuni, contractele și delictete.

Pe de altă parte, niciun autor roman nu a menționat testamentul printre sursele obligațiilor. Așa cum am văzut, aceste izvoare au fost divizate mai întâi în contracte și delictete, fiind adăugată apoi categoria altor cauze, iar mai târziu în contracte, cvasicontracte, delictete și cvasidelictete. Totuși, nu s-a susținut niciodată că testamentul s-ar încadra în una din aceste surse. Deducem așadar că această manifestare de ultimă voință nu era considerată a da naștere unor obligații juridice.

Bineînțeles că lucrurile s-au schimbat între timp, concepția din zilele noastre fiind categorică în sensul includerii testamentului în specia surselor de obligații. În ciuda acestui aspect, chiar și în prezent, discuția nu este definitiv tranșată în privința calificării testamentului în categoria actelor juridice. Având în vedere multitudinea de dispoziții care pot fi făcute prin testament, se pune întrebarea dacă acesta poate fi calificat ca act juridic de sine stătător sau dacă nu cumva este numai o formă sau un tipar pentru alte acte juridice inserate în cuprinsul său. Doctrina este divizată în ceea ce privește concepția asupra naturii juridice a testamentului. În sensul concepției tradiționale care consideră că acesta este un act juridic¹⁰², s-a argumentat că legatul reprezintă doar cauza actului juridic, care rămâne testamentul.

Autorii care susțin concepția contrară sunt de părere că testamentul este doar suportul formal pentru toate dispozițiile cu valoare de acte juridice pe care le cuprinde și trebuie să îndeplinească condițiile de fond prevăzute de lege pentru actul pe care îl înglobează și condițiile de formă ale testamentului¹⁰³. De exemplu, recunoașterea filiației făcută prin testament este irevocabilă, în ciuda faptului că testamentul este esențialmente revocabil. Unii autori au afirmat că această împrejurare nu constituie o derogare de la principiul revocabilității testamentare, ci o expresie a regulii că în unitatea materială a unui testament coexistă, păstrându-și caracterele juridice proprii, acte juridice de sine stătătoare și cu efecte specifice¹⁰⁴. În același sens, s-a susținut că în unitatea materială a înscrisului testamentar, sunt cuprinse, din punct de vedere intelectual, o pluralitate de acte juridice deosebite, supuse fiecare, cât privește fondul, regimului său juridic propriu¹⁰⁵. Pentru aceleași considerente, este posibil ca unele acte juridice din cuprinsul testamentului să fie lovite de nulitate, iar altele să își păstreze pe deplin valabilitatea, iar revocarea expresă a unor dispoziții testamentare făcută printr-un testament ulterior să fie valabilă, chiar dacă acest din urmă testament nu se poate executa. Tot astfel, dispozițiile din cuprinsul testamentului pot produce efecte la date diferite. Legatele, de pildă, produc efecte doar de la data deschiderii moștenirii, pe când recunoașterea de filiație produce efecte de îndată.

În ceea ce ne privește, amintim că voința juridică, pentru a da naștere unui act juridic, trebuie să urmărească producerea unui anumit scop juridic. În schimb, dacă voinței îi lipsește cauza, consimțământul persoanei cu privire la îndeplinirea unui act reprezintă o simplă stare de fapt. Chiar dacă stările de fapt pot să se afle în strânsă legătură cu dreptul, acestea nu sunt caracterizate prin drepturi sau obligații civile. Așadar, dacă raportul născut dintr-un act este unul social și nu are nicio sancțiune juridică înseamnă că acel act nu a generat decât stări de fapt. Pentru ca un fapt de voință unilaterală să se metamorfozeze într-un act este necesar ca acesta să fie introdus într-un perimetru juridic. În cazul testamentului, situația de fapt mărturisită depinde de o situație externă și viitoare pentru a fi transformată în act juridic. Producerea efectelor atârână de îndeplinirea anumitor condiții: moarte, bunurile existente în patrimoniu, acceptare. În lipsa îndeplinirii acestora, voința autorului, chiar manifestată sau mărturisită, nu poate să genereze niciun efect juridic. Pe de altă parte, observăm că testamentul, ca act de ultimă voință, nu poate niciodată să producă efecte juridice și în privința autorului său pentru simplu motiv că singura împrejurare în care acesta generează consecințe juridice este moartea autorului. Testamentul este, deci, un act pentru alții, care vor aprecia dacă el va produce consecințe juridice sau nu¹⁰⁶. Este cert însă că acceptarea legatului este un act distinct, cu efecte proprii, și nu se unește cu cel dintâi în sensul formării unui act juridic bilateral.

În ceea ce privește transmisiunea testamentară, alături de lege și de act trebuie să mai intervină cel puțin încă un element, respectiv un fapt material sau un eveniment, respectiv moartea. Devoluțiunea testamentară se deschide printr-un fapt - decesul, este condiționată de un act - legatul și se manifestă într-un cadru legal imperativ. În plus, pentru a genera efecte obligaționale, este imperios necesar să intervină și actul acceptării. Toate aceste elemente sunt diferite ca natură și ne determină să ne întrebăm care este de fapt sursa obligațiilor incluse în testament. Așa cum am menționat anterior, situația este diferită de schema clasică de generare prin voință a mecanismului legal. Astfel, în cazul actelor juridice unilaterale reglementate de legiuitor, voința devine obligatorie în temeiul legii. Spre exemplu, cu privire la promisiunea publică de recompensă, este evident că obligația ia naștere ca urmare a manifestării voinței autorului, legea imprimându-i acesteia caracter obligatoriu.

În materia succesiunilor însă, lucrurile nu stau la fel. Considerăm astfel deoarece legea, respectiv norma obiectivă, este inertă și are nevoie întotdeauna de o normă privată care să o activeze. Or, în cazul testamentului, legatul și acceptarea sa sunt întotdeauna paralele, se întâlnesc cel mult în sfera efectelor. Fiecare dintre voințe este activă într-o epocă distinctă, însă niciuna nu este aptă să genereze singură transmisiunea, aceasta fiind mai degrabă un efect al legii. Nu ne aflăm așadar în ipoteza uzuală în care legea permite voinței să se dezvolte, să vrea ceva juridic.

Nașterea obligațiilor testamentare este un summum de elemente necesare și suficiente, cu mențiunea că legea intervine atât în prolog, cât și în epilog. Este evident că dacă nu exista legea care să determine cadrul normativ, nu putea să existe nici legatul. Dacă nu exista faptul morții, nu exista devoluțiunea. La fel, dacă nu exista acceptarea moștenirii, legatul rămânea fără sens.

Prin urmare, teoria conform căreia transmisiunea se produce în baza legatului nu este tocmai exactă. Dacă am aprecia astfel, am ajunge la o soluție artificială în care am fi de acord că transmisiunea ar interveni în temeiul unui act sub condiție sau sub termen. Dar, atâta timp cât doar faptul morții justifică discuția despre succesiuni, nu putem să vorbim despre vreo obligație

născută înainte de acest moment prin voința autorului. Nu negăm existența legatului, însă credem că acesta își produce efectele doar după decesul testatorului.

Explicația rezidă în aceea că generarea de obligații operează prin intermediul actului juridic, dar se află într-o stare latentă până în momentul în care este activată de faptul material, iar ulterior este necesar să fie acceptată pentru a produce efecte juridice. Pentru a ajunge de la voința lui *de cujus* la finalitatea dorită de acesta, legea ghidează toate operațiunile incidente, de la întocmirea legatului până la îndeplinirea condițiilor acceptării. Astfel, legea nu acordă competență deplină voinței pentru a genera efectele, ci intervine pe tot parcursul mecanismului juridic, condiționându-i eficacitatea.

Așadar, apreciem că testamentul nu se naște ca act juridic, ci are doar potențialul de a deveni act prin introducerea sa într-o conjunctură, respectiv prin încadrarea într-un perimetru juridic. Numai în acest mod se poate converti starea acestuia din fapt în act juridic. Pe cale de consecință, putem să concluzionăm că, deși astăzi pare credibilă ideea conform căreia obârșia actului juridic unilateral în dreptul privat se găsește în testament, istoria și natura juridică a instituției contrazice acest aspect.

---

* Doctorand, Facultatea de Drept din cadrul UBB Cluj-Napoca; judecător, Judecătoria Alba Iulia; oanagligan@yahoo.com.

¹ A. Ionașcu - *Drept civil*, ed. Didactică și Pedagogică, București, 1963, p. 76

² M. B. Cantacuzino - *Elementele dreptului civil*, ed. Cartea Românească, București, 1921, p. 57

³ L. Pop - *Tratat de drept civil. Obligațiile, vol. II - Contractul*, ed. Universul Juridic, București, 2009, p. 16

⁴ P. Vasilescu - *Drept civil. Obligații*, ed. Hamangiu, București, 2012, p. 229

⁵ T. Pop - *Drept civil român. Teoria generală*, ed. Lumina Lex, București, 1993, p. 119

⁶ L. Pop - *Tratat de drept civil. Obligațiile, vol. II - Contractul*, ed. Universul Juridic, București, 2009, p. 17

⁷ J. Ghestin - *Droit civil. Les obligations. Le contract*, L.G.D.J., Paris, 1980, p. 154

⁸ D. Alexandresco, *Principiile dreptului civil român*, vol. III, București, 1926, p. 20; C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *Tratat de drept civil român*, vol. II, ed. All, București, 1997, p. 498

⁹ M. Avram - *Unele aspecte teoretice și practice ale actului unilateral de voință în dreptul român și dreptul comunitar* în *Analele Universității din București*, ed. Rosetti, 2003, p. 18

¹⁰ I. Reghini, S. Diaconescu, P. Vasilescu – *Introducere în dreptul civil. Ediția a 2-a*, ed. Sfera Juridică, Cluj Napoca, 2008, p. 353

¹¹ P. Vasilescu - *Drept civil. Obligații*, ed. Hamangiu, București, 2012, p. 229

¹² I. Dogaru, *Valențele juridice ale voinței*, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 17; L. Gavrilu, *Voința și patologia ei*, ed. IRI, București, 1997, p. 11

¹³ P. Vasilescu, *Relativitatea actului juridic civil. Repere pentru o nouă teorie generală a actului juridic de drept privat*, ed. Rosetti, București, 2003, p. 30

¹⁴ P. Vasilescu - *Relativitatea actului juridic civil. Repere pentru o nouă teorie generală a actului juridic de drept privat*, ed. Universul Juridic, București, 2008, p. 70

¹⁵ P. Vasilescu - *Relativitatea actului juridic civil. Repere pentru o nouă teorie generală a actului juridic de drept privat*, ed. Universul Juridic, București, 2008, p. 84

¹⁶ M. L. Izorche - *L'avènement de l'engagement unilatéral en droit privé contemporain*, Presses Universitaires d'Aix, Marseille, 1995, p. 189

¹⁷ P. Vasilescu - *Relativitatea actului juridic civil. Repere pentru o nouă teorie generală a actului juridic de drept privat*, ed. Universul Juridic, București, 2008, p. 106

¹⁸ P. Vasilescu - *Relativitatea actului juridic civil. Repere pentru o nouă teorie generală a actului juridic de drept privat*, ed. Universul Juridic, București, 2008, p. 97

- ¹⁹ I. Reghini, S. Diaconescu, P. Vasilescu – *Introducere în dreptul civil. Ediția a 2-a*, ed. Sfera Juridică, Cluj Napoca, 2008, p. 353
- ²⁰ M. B. Cantacuzino – *Elementele dreptului civil*, ed. Cartea Românească, București, 1921, p. 61-62
- ²¹ Gaius – *Institutele*, III.88, ediție îngrijită de A. N. Popescu - *Gaius. Instituțiunile. Traducere, studiu introductiv, note și adnotări*, ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982, p. 217
- ²² Gaius, Dig., 44.7.1 pr., apud. V. Hanga, M. D. Bocșan - *Curs de drept privat roman*, ediția a II-a, ed. Universul Juridic, București, 2006, p. 239
- ²³ Iustinian, Inst. II, 20.1.,
<https://books.google.ro/books?id=YR4OGSRb4WAC&pg=PA80&lpg=PA80&dq=false>, p. 14
- ²⁴ V. Hanga - *Principiile dreptului privat roman*, ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1989, p. 93
- ²⁵ M. Planiol - *Classification des sources des obligations*, Revue critique de législation et jurisprudence, 1904, p. 224-237
- ²⁶ P. Vasilescu - *Drept civil. Obligații*, ed. Hamangiu, București, 2012, p. 201-202
- ²⁷ M. Tancelin - *Sources des obligations: L'acte juridique légitime*, Wilson et Lafleur, Montréal, 1993, p. 12
- ²⁸ L. Pop - *Tratat de drept civil. Obligațiile, vol. II - Contractul*, ed. Universul Juridic, București, 2009, p. 16-17
- ²⁹ E. Chelaru - *Drept civil. Partea generală*, ed. All Beck, București, 2003, p. 100
- ³⁰ L. Duguit - *Traité de droit constitutionnel, t. I. La règle de droit — Le problème de l'État*, Boccard, Paris, 1927, p. 316
- ³¹ I. Reghini, S. Diaconescu, P. Vasilescu – *Introducere în dreptul civil. Ediția a 2-a*, ed. Sfera Juridică, Cluj Napoca, 2008, p. 354
- ³² M. Storck - *Essai sur le mécanisme de la représentation dans les actes juridiques*, L.G.D.J., Paris, 1982, p. 19
- ³³ J. M. Moutte - *L'acte juridique unilatéral: essai sur sa notion et sa technique en droit*, Sirey, Paris, 1951, p. 23
- ³⁴ E. Gounot - *Le principe de l'autonomie de la volonté en droit privé: contribution à l'étude critique de l'individualisme juridique*, th., Dijon, 1912
- ³⁵ P. Vasilescu (coord.) – *Consumerismul contractual. Repere pentru o teorie generală a contractelor de consum*, ed. Sfera Juridică, Cluj-Napoca, 2006, p. 17
- ³⁶ J. M. Moutte - *L'acte juridique unilatéral: essai sur sa notion et sa technique en droit*, Sirey, Paris, 1951, p. 26
- ³⁷ M. L. Izorche - *L'avènement de l'engagement unilatéral en droit privé contemporain*, Presses Universitaires d'Aix, Marseille, 1995, p. 189
- ³⁸ F. Terre - *L'influence de la volonté individuelle sur les qualifications*, L.G.D.J., Paris, 1957, p. 193
- ³⁹ P. Vasilescu - *Drept civil. Obligații*, ed. Hamangiu, București, 2012, p. 337
- ⁴⁰ P. Vasilescu - *Drept civil. Obligații*, ed. Hamangiu, București, 2012, p. 448
- ⁴¹ M. Avram, C. Nicolescu - *Regimuri matrimoniale*, ed. Hamangiu, București, 2010, p. 75
- ⁴² P. Courbe - *Droit de la famille*, ed. Sirey, Paris, 2013, p. 36 apud F. A. Baias, E. Chelaru, R. Constantinovici, I. Macovei (coord.) - *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, ed. C.H. Beck, București 2012, p. 209
- ⁴³ P. Courbe - *Droit de la famille*, ed. Sirey, Paris, 2013, p. 36 apud F. A. Baias, E. Chelaru, R. Constantinovici, I. Macovei (coord.) - *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, ed. C.H. Beck, București 2012, p. 209
- ⁴⁴ F. A. Baias, E. Chelaru, R. Constantinovici, I. Macovei (coord.) - *Noul Cod civil. Comentariu pe articole*, ed. C.H. Beck, București 2012, p. 208

- ⁴⁵ E. Florian - *Considerații asupra logodnei reglementată de noul Cod civil român*, în *Curierul Judiciar* nr. 11/2009, p. 629
- ⁴⁶ E. Florian - *Considerații asupra logodnei reglementată de noul Cod civil român*, în *Curierul Judiciar* nr. 11/2009, p. 633
- ⁴⁷ V. Stoica – *Drept civil. Drepturile reale principale*, ediția 2, ed. C.H.Beck, București, 2013, p. 59
- ⁴⁸ J. M. Moutte - *L'acte juridique unilatéral: essai sur sa notion et sa technique en droit*, Sirey, Paris, 1951, p. 26
- ⁴⁹ M. Tancelin - *Sources des obligations: L'acte juridique légitime*, Wilson et Lafleur, Montréal, 1993, p. 265
- ⁵⁰ F. Deak – *Curs de drept civil. Teoria generală a obligațiilor*, Litografia Ministerului Învățământului, București, 1960, p. 167
- ⁵¹ I. Dogaru – *Valențele juridice ale voinței*, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 199
- ⁵² J. M. Moutte - *L'acte juridique unilatéral: essai sur sa notion et sa technique en droit*, Sirey, Paris, 1951, p. 56
- ⁵³ N. Catala - *La nature juridique du payment*, L.G.D.J., Paris, 1961, p. 31
- ⁵⁴ P. Vasilescu - *Drept civil. Obligații*, ed. Hamangiu, București, 2012, p. 70
- ⁵⁵ P. Vasilescu - *Drept civil. Obligații*, ed. Hamangiu, București, 2012, p. 76
- ⁵⁶ P. Vasilescu (coord.) – *Consumerismul contractual. Repere pentru o teorie generală a contractelor de consum*, ed. Sfera Juridică, Cluj-Napoca, 2006, p. 46
- ⁵⁷ P. Vasilescu (coord.) – *Consumerismul contractual. Repere pentru o teorie generală a contractelor de consum*, ed. Sfera Juridică, Cluj-Napoca, 2006, p. 53
- ⁵⁸ P. Vasilescu (coord.) – *Consumerismul contractual. Repere pentru o teorie generală a contractelor de consum*, ed. Sfera Juridică, Cluj-Napoca, 2006, p. 48
- ⁵⁹ A. Berger – *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, The Lawbook Exchange LTD, Clark, New Jersey, 2004, p. 735
- ⁶⁰ M. D. Bocșan - *Testamentul. Evoluția succesiunii testamentare în dreptul roman*, ed. Lumina Lex, 2000, p. 41
- ⁶¹ V. Hanga – *Principiile dreptului privat roman*, ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1989, p. 130
- ⁶² A. Berger – *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, The Lawbook Exchange LTD, Clark, New Jersey, 2004, p. 540
- ⁶³ Fustel de Coulanges - *Cetatea antică. Studiu asupra cultului, dreptului și instituțiilor Greciei și Romei*, vol. I, traducere de Mioara și Pan Izverna, ed. Meridiane, București, 1984, p. 35
- ⁶⁴ Cicero – *Despre legi*, II, 19 -20 apud Fustel de Coulanges - *Cetatea antică. Studiu asupra cultului, dreptului și instituțiilor Greciei și Romei*, vol. I, traducere de Mioara și Pan Izverna, ed. Meridiane, București, 1984, p. 35
- ⁶⁵ Fustel de Coulanges - *Cetatea antică. Studiu asupra cultului, dreptului și instituțiilor Greciei și Romei*, vol. I, traducere de Mioara și Pan Izverna, ed. Meridiane, București, 1984, p. 106
- ⁶⁶ Platon, *Legile*, XI apud. Fustel de Coulanges - *Cetatea antică. Studiu asupra cultului, dreptului și instituțiilor Greciei și Romei*, vol. I, traducere de Mioara și Pan Izverna, ed. Meridiane, București, 1984, p. 117
- ⁶⁷ Fustel de Coulanges - *Cetatea antică. Studiu asupra cultului, dreptului și instituțiilor Greciei și Romei*, vol. I, traducere de Mioara și Pan Izverna, ed. Meridiane, București, 1984, p. 108
- ⁶⁸ Fustel de Coulanges - *Cetatea antică. Studiu asupra cultului, dreptului și instituțiilor Greciei și Romei*, vol. I, traducere de Mioara și Pan Izverna, ed. Meridiane, București, 1984, p. 81-82
- ⁶⁹ A. N. Popescu - *Gaius. Instituțiunile. Traducere, studiu introductiv, note și adnotări*, ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982, p. 90-91
- ⁷⁰ *Procinctus* înseamnă oastea înarmată și pornită spre câmpul de luptă

- ⁷¹ Gaius – Institutele, II.101, ediție îngrijită de A. N. Popescu - *Gaius. Instituțiunile. Traducere, studiu introductiv, note și adnotări*, ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982, p. 148
- ⁷² M. D. Bocșan - *Testamentul. Evoluția succesiunii testamentare în dreptul roman*, ed. Lumina Lex, 2000, p. 41
- ⁷³ A. N. Popescu - *Gaius. Instituțiunile. Traducere, studiu introductiv, note și adnotări*, ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982, p. 148
- ⁷⁴ *Nuncupare* înseamnă a rosti în auzul tuturor
- ⁷⁵ Gaius – Institutele, II.104, ediție îngrijită de A. N. Popescu - *Gaius. Instituțiunile. Traducere, studiu introductiv, note și adnotări*, ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982, p. 149
- ⁷⁶ M. D. Bocșan - *Testamentul. Evoluția succesiunii testamentare în dreptul roman*, ed. Lumina Lex, 2000, pag. 32
- ⁷⁷ A. N. Popescu - *Gaius. Instituțiunile. Traducere, studiu introductiv, note și adnotări*, ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982, p. 149
- ⁷⁸ Ulpian în Dig. 28. 1.21 § 3, <http://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest28.shtml>
- ⁷⁹ M. D. Bocșan - *Testamentul. Evoluția succesiunii testamentare în dreptul roman*, ed. Lumina Lex, 2000, p. 35-36
- ⁸⁰ Gaius – Institutele, II. 120, ediție îngrijită de A. N. Popescu - *Gaius. Instituțiunile. Traducere, studiu introductiv, note și adnotări*, ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982, p. 153
- ⁸¹ M. D. Bocșan - *Testamentul. Evoluția succesiunii testamentare în dreptul roman*, ed. Lumina Lex, 2000, p. 37
- ⁸² V.V. Popa - *Drept privat roman*, ed. All Beck, București, 2004, p. 270
- ⁸³ Gaius – Institutele, II.123, ediție îngrijită de A. N. Popescu - *Gaius. Instituțiunile. Traducere, studiu introductiv, note și adnotări*, ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982, p. 149
- ⁸⁴ M. D. Bocșan - *Testamentul. Evoluția succesiunii testamentare în dreptul roman*, ed. Lumina Lex, 2000, p. 87-88
- ⁸⁵ M. D. Bocșan - *Testamentul. Evoluția succesiunii testamentare în dreptul roman*, ed. Lumina Lex, 2000, p. 95
- ⁸⁶ Iustinian, Inst. II, 20.1.,
<https://books.google.ro/books?id=YR4OGSRb4WAC&pg=PA80&lpg=PA80&dq=false>, p. 80
- ⁸⁷ „*Legatus est donation testament relicta*” Modestinus, Dig. XXXI. 36,
<https://books.google.ro/books?id=51tEAAAACAAJ&pg=PA390&lpg=PA390&dq=false#v=onepage&q&f=false>, p. 390
- „*Legatum est delibatio hereditatis, qua testor ex eo, quod universium heredis foret, alicui quid collatum velit*” – Florentinus, Dig. XXX. 116,
<https://books.google.ro/books?id=5i27IJOKNQ4C&pg=PA370&lpg=PA370&dq=false#v=onepage&q&f=false>, p. 670
- ⁸⁸ M. D. Bocșan - *Testamentul. Evoluția succesiunii testamentare în dreptul roman*, ed. Lumina Lex, 2000, p. 103
- ⁸⁹ V. Hanga – *Principiile dreptului privat roman*, ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1989, p. 131
- ⁹⁰ M. D. Bocșan - *Testamentul. Evoluția succesiunii testamentare în dreptul roman*, ed. Lumina Lex, 2000, p. 107
- ⁹¹ M. D. Bocșan - *Testamentul. Evoluția succesiunii testamentare în dreptul roman*, ed. Lumina Lex, 2000, p. 111-112
- ⁹² Gaius - Institutele, II.195, ediție îngrijită de A. N. Popescu - *Gaius. Instituțiunile. Traducere, studiu introductiv, note și adnotări*, ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982, p. 172
- ⁹³ G. Burdeau - *Droit constitutionnel*, Librairie generale de droit et de jurisprudence, Paris, 1966, p. 13

- ⁹⁴ Fustel de Coulanges - *Cetatea antică. Studiu asupra cultului, dreptului și instituțiilor Greciei și Romei*, vol. I, traducere de Mioara și Pan Izverna, ed. Meridiane, București, 1984, p. 127-128
- ⁹⁵ Ph. Maurice – *Les limites de l'autorité paternelle face aux droits patrimoniaux dans le Gévaudan médiéval* în *Cahiers de recherches médiévales*, accesat <https://crm.revues.org/961?lang=en>
- ⁹⁶ M. D. Bocșan - *Testamentul. Evoluția succesiunii testamentare în dreptul roman*, ed. Lumina Lex, 2000, p. 131
- ⁹⁷ Ș. Bosomitu – *Testamentul – formă de manifestare a puterii părintelui asupra grupului familial*, *Revista Arhivelor*, vol. 86, nr. 1/2009, p. 107
- ⁹⁸ Ș. Bosomitu – *Testamentul – formă de manifestare a puterii părintelui asupra grupului familial*, *Revista Arhivelor*, vol. 86, nr. 1/2009, București, p. 106-132
- ⁹⁹ V. Barbu – *Câteva diate munteneste din a doua jumătate a secolului al XVII-lea*, *Revista de istorie socială*, nr. 1, București, 1996, p. 500 apud Ș. Bosomitu
- ¹⁰⁰ Gh. Lazăr – *Testamente negustorești din Țara Românească (sec. XVII - XVIII)*, *Revista de istorie socială*, nr. 4, București, 2003-2004, p. 425 apud Ș. Bosomitu
- ¹⁰¹ C. Rezachevici – *Contribuții la istoria Cantacuzinilor: testamentul inedit al postelnicului Constantin Cantacuzino*, *Studii și materiale de istorie medie*, 1997, p. 150 apud Ș. Bosomitu
- ¹⁰² I. Albu - *Considerații „de lege lata” și „de lege ferenda” privind calificarea testamentului*, în R.R.D. nr. 9/1975, p. 13 - 15
- ¹⁰³ F. Deak - *Tratat de drept succesoral*, ed. Actami, București, 1999, p. 173; D. Chirică - *Drept civil. Succesiuni și testamente*, ed. Rosetti, București, 2003, p. 117
- ¹⁰⁴ M. Eliescu - *Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul Republicii Socialiste România*, ed. Academiei, București, 1966, p. 199 și urm.; E. Poenaru - *Recunoașterea prin testament a copilului dinafara căsătoriei*, în *Justiția Nouă* nr. 3/1956, p. 463.
- ¹⁰⁵ F. Deak, R. Popescu – *Tratat de drept succesoral, vol. II Moștenirea testamentară, ediția a III-a*, ed. Universul Juridic, București, 2014, p. 34
- ¹⁰⁶ P. Vasilescu - *Drept civil. Obligații*, ed. Hamangiu, București, 2012, p. 224